

KÂBE ÜZERİNE BİR RİSALE:
TA'RİFNÂME-İ KÂBE*

Vildan S. COŞKUN**

ÖZET

Bu çalışmanın konusu İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Şevket Rado Yazmaları 372 (704) numarada kayıtlı bulunan Kâbe üzerine yazılmış bir risaledir. Bu risale, Kâbe'nin fiziki yapısını, unsurlarını, inşa ve tamir tarihini ve faziletlerini anlatmaktadır. Çalışmanın başında Kâbe hakkında kısa bilgi vererek yapısı ve tarihine değindik. Devamında Kâbenâme ve Menâsik türleri ve bu türlerde yazılan eserler üzerinde kısaca durduk. Ardından Kâbe'nin klasik Türk edebiyatındaki yeri ve divan şiirindeki göndermelerinden bahsettik. Farklı yüzyıllardan beyitlerle Divan şiirindeki Kâbe'yi ve metaforlarla kullanımını ele aldık. Çalışmanın ikinci bölümünde, Ta'rifnâme-i Kâbe risalesini tanıtırak transkribe edilmiş metnini verdik. Bu risalenin edebî kaygıyı önceleleyen bir eser olmadığına farkındayız. Bununla beraber Kâbenâme özelliğine sahip olduğu ve Kâbe tarihi için belki yeni bir kaynak ve ilgili literatür zincirine yeni bir halka olabileceği düşüncesiyle bu risaleyi gün yüzüne çıkarmaya karar verdik. Bu haliyle risalenin konuya ilgi duyanlar için faydalı olacağını umuyoruz.

Anahtar Kelimeler

Kâbe, Kâbenâme, Ta'rifnâme-i Kâbe, Klasik Türk Edebiyatı.

---

* Makalenin geliş tarihi: 01.09.2019 / Kabul Tarihi: 18.11.2019

** Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, vcoskun@sakarya.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0002-4778-1719>)

¹ Eserin üzerindeki numara.

Giriş

Bu çalışma, Müslümanların kiblesi Kâbe üzerine yazılmış ve İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Şevket Rado Yazmaları 372 numarada kayıtlı bir risale üzerine kurulmuştur.² Müellifi veya müstensihisi tespit edilemeyen ve adı geçen kütüphanede *Ta'rifnâme-i Kâbe* ismiyle kayıtlı olan bu risalede Kâbe'nin fizikî yapısı, bölümleri, inşası, tamiri, tarih boyunca onu inşa edenler, faziletleri vb. anlatılmaktadır. Risale, edebî yönüyle öne çıkabilecek özellikte olmakla beraber Kâbenâme türünde bir eser olup Kâbe tarihi üzerine çalışanlar ve bu alandaki literatüre bir katkı sağlayacağı düşüncesiyle gün yüzüne çıkarılmak istenmiştir. Çalışmanın ilk bölümde Kâbe hakkında kısa bilgi verildikten sonra Kâbe'nin fizikî yapısı üzerinde duruldu. Ardından Kâbe'nin inşası ve inşa tarihi kısaca ele alındı. Bu bölümün devamında Klasik Türk Edebiyatı'nda Kâbe başlığı altında Kâbenâme ve Menâsik türlerine ve bu türlerde yazılmış eserlere kısaca değinildi. Sonrasında Kâbe'nin klasik Türk edebiyatındaki yeri üzerinde duruldu. Yüzyıl sınırlaması yapılmaksızın divan şiirinde Kâbe'nin divan şiirinde nasıl işlendiği ve daha çok hangi benzetmelere konu olduğu ikincil kaynaklardan yararlanarak göstermeye çalışıldı. Kendi içinde bir sıralamayla yapılan araştırmalarda tespit edilen beyitler, bu beyitlerin günümüz Türkçesi ile nesre çevirileri ve beyitlerin kısa açıklamaları ile konuya giriş yapıldı. Bu beyitlerin sadece metinleri ilgili kaynaklardan alındı. Günümüz Türkçesi ile nesre aktarılışı tarafımızca yapıldı. Yazının ikinci bölümünde *Ta'rifnâme-i Ka'be* adlı risalenin nüsha ve muhteva tanıtımından sonra transkribe edilen metin verildi. Metinle ilgili gerekli görülen açıklamalar yeri geldikçe dipnotlarda belirtildi. Metinde okunamayan veya okunduğu halde konu bütünlüğü içinde anlaşılamayan kelimeler –ki bazıları özel isimdir- yazılı kaynaklardan, sözlüklerden ve bunların yetmediği yerde konuda uzman olan sözlü kaynaklardan³ edinilen bilgiler ışığında çözüldü. Edebî olsun olmasın Klasik Türk edebiyatı dönemine ait her eser bu edebiyatın sahasına girmekte olup incelenmeye değerdir. Bu nedenle Klasik Türk edebiyatı çerçevesinden yaklaşarak ele aldığımız ve İslam tarihi, mimarlık tarihi vb. alanlar tarafından da incelenmeye müsait

²Bu eserden beni haberdar eden değerli meslektaşım Prof. Dr. Ozan Yılmaz'a teşekkür ederim.

³Bu yazının hazırlanması sırasında görüş ve önerilerini benimle paylaşan ve makalenin şekillenmesinde çokça emeği geçen Prof. Dr. Casim Avcı'ya şükranlarımı sunarım.

olan bu risalenin başta Klasik Türk edebiyatı olmak üzere ilgili tüm alanlara katkı sağlaması ana hedefimizdir.

K â b e

Mabetler, yeryüzündeki inançların sembolleridir. Hangi din veya inanca ait olursa olsun mabetler, hem “Ma’bud” un yeryüzündeki sembolü hem de ibadet için ideal mekân olmaları bakımından özel bir kıymete sahiptir. O kadar ki bu noktada mabetlerin “insanı gökyüzü ve yeryüzüne bağlayan bir kavşak” oldukları söylenir.⁴ Müslümanların mabedi olan Kâbe ve Kâbe’nin içinde bulunduğu Harem (Mekke), İslam medeniyetinde en kutsal mekânlar olarak bilinir. Mescid-i Aksâ (Kudüs) ve Ravza-i Mutahhara da (Medine) İslam kültüründe ayrı birer öneme sahip diğer kutsal mekânlardır. Kâbe’nin yeryüzündeki ilk ibadet yeri⁵ olmasının yanı sıra İslam dininin beş temel şartından biri olan namaz ibadeti için Müslümanların yöneldiği yön (kible); ve aynı zamanda hac farızasının ifa edildiği yerlerden biri olması, onun diğer kutsal mekânlardan daha üstün ve ayrıcalıklı tutulmasına neden olmuştur.⁶

Müslümanların ilk kiblesi Kudüs’teki Mescid-i Aksâ iken hicretten on altı veya on yedi ay kadar sonra “Ey Resulüm! Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir, (ey iman edenler!) siz de yüzünüzü onun bulunduğu yöne çevirin” mealindeki ayetle⁷ kible Mekke’deki Kâbe’ye çevrilmiştir.⁸

Kâbe Arapça bir kelime olup sözlükte “dört köşeli veya küp şeklinde olmak” anlamına gelen ka’b (كعب) kökünden gelir.⁹ Kelimenin çoğulu olan “ki’âb”, kare şeklinde olan mekânların genel adıdır. Kâbe, Arapçada özel isim olmamakla birlikte bugün de kullanıldığı şekliyle zaman içinde özel isim haline gelmiştir. Kâbe’nin bu ismi nasıl aldığı yönündeki yorumlardan biri, küp

⁴Mustafa S. Küçükbaşçı, “Kâbe Sembolizmi”, *Sanat ve İnanç 1*, Yay. Hazırlayan: Banu Mahir, Hâlenur Kâtipoğlu, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Merkezi, İstanbul 2004, 91.

⁵Kamil Yaşaroğlu, “Kâbe”, *DİA*, XXIV, 21.

⁶Müjgan Cunbur, “Eski Şiirimizde Kâbe ve Kâbe Ziyaretleri”, *Türklük Araştırmaları Dergisi Âmil Çelebioğlu Armağanı*, 7, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1993, 141.

⁷**el-Bakara 2/144.**

⁸Kamil Yaşaroğlu, *a.g.e.*, 21.

⁹Sadettin Ünal, “Kâbe”, *DİA*, XXIV, 14.

şeklindeki görünümüyle ilgili olduğu, aynı zamanda “çıkıntı ve yükselti” anlamlarını da taşıyan bu kelimenin yerden yüksek oluşu nedeniyle Kâbe’ye isim olduğu şeklindedir.¹⁰ Ayrıca Mekke’de asırlardır uyulan bir geleneğe bağlı olarak Kâbe’den daha yüksek bir bina inşa edilmemesi, Kâbe’ye yüzyıllarca bölgenin en yüksek binası olma imtiyazını vermiş ve bu nedenle Kâbe bu en yüksek kutsal binaya isim olmuştur diyenler de vardır.¹¹ Kısaca etimolojik olarak Kâbe, şeklinden, fizikî ve manevî konumunun yüksekliğinden ötürü bu adı almış olmalıdır ve yine aynı nedenden dolayı ona mahsus olarak özelleşen bu isimle anılmaktadır. Diğer taraftan Kâbe, bu kutsal yapıya atfedilen yegâne isim olmayıp Kur’an-ı Kerim’de Kâbe için Beyt, Beytullâh, Beytü’l-‘Atîk, Beytü’l-Harâm, Beytü’l-Muharrem, Mescidü’l-Harâm, Beytü’l-Ma’mûr, Meş’arü’l-Harâm gibi birbirinden farklı isimler de mevcuttur¹² ki bu da Kâbe’ye atfedilen önemin göstergelerinden biri olsa gerektir. Bunların dışında Kâbe’nin, Bekke, Bâsse, Hâtîme, Kadîs, Nâzır, Karye-i Kadîme gibi isimleri de olmuştur.¹³ Kur’an’da veya başka mecralarda Kâbe için kullanılan bu isimlerin Kâbe’nin mabet oluşu ve kutsallığına işaret eden anlamlar taşımakta olup çoğunlukla Mekke’nin isimleriyle karıştığı da görülmüştür.¹⁴

Kâbe, geçmişten günümüze çoğunlukla Beytullâh, yani Allah’ın evi olarak anılır. Kâbe, İslamiyet’ten önce de bir kutsiyete sahip olup bazı hususiyetleriyle dikkati çekmiştir. Örneğin, Cahiliye döneminde Kâbe’nin taklit edilerek farklı şehirlerde benzeri yapıların inşa edilmesi geleneği bunlardan biridir. O dönemde Mekke ile Yemen arasında bulunan Tebâle

¹⁰Mustafa S. Küçükaşçı, *a.g.m.*, 96.

¹¹Eyüp Sabri Paşa, *Kâbe ve Mekke Tarihi Mir’ât-ı Mekke*, Sadeleştiren: Osman Erdem, Fatih Yayınevi, İstanbul 2003, 58.

¹²Kâbe (el-Mâide 5/95, 97) Beyt (el-Bakara 2/125, 127, 158; Âl-i İmrân 3/96, 97; el-Enfâl 8/35; el-Hac 22/26; Kureyş 106/3), Beytullâh, el-Beytü’l-‘atîk (el-Hac 22/29, 33), el-Beytü’l-Harâm (el-Mâide 5/2, 97), el-Beytü’l-Muharrem (İbrâhîm 14/37), el-Mescidü’l-Harâm (el-Bakara 2/144, 149, 150; el-Mâide 5/2; et-Tevbe 9/7, 19, 28), el-Beytü’l-Ma’mûr (et-Tûr 52/4).

¹³Ebü’l-Velid Muhammed b. Abdullah Ezrakî, *Ahbâru Mekke Kâbe ve Mekke Tarihi*, çev. Y. Vehbi Yavuz, Feyiz Yayınları, İstanbul 1974, 22-23.

¹⁴Mustafa S. Küçükaşçı, *Cahiliye’den Emevîlerin Sonuna Kadar Haremeyn*, İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, (İSAR), Yıldız Yayıncılık, İstanbul 2003, 39.

şehrinde Kâbe benzeri bir bina yapılarak adına Kâbet'ül- Yemâniyye denilmiştir.¹⁵ Bundan başka, semavî dinlerin kutsal mekânlarının bulunduğu bölgenin dünyanın merkezi olduğuna dair inanış bulunuyordu. Buna göre kutsal mekânlar, dünyanın merkezi olup yeraltı, yeryüzü ve gökyüzü gibi üç farklı kozmik alanı bir arada tutan nokta olarak düşünülür ve dünyanın yaratılmaya başladığı ilk yer olarak tanımlanırdı. Bu özellik, Kâbe için de geçerli olup Kâbe'nin, hem dünyanın ilk yaratıldığı yer olduğuna ve hem de dünyanın tam merkezinde yer aldığına inanılıyordu.¹⁶ Hatta kaynaklarda bu merkezliğin, şehir isimlerini belirlemede de önemli rol oynadığı bilinmektedir. Örneğin Yemen'in Kâbe'nin sağında (yemîn, yemân) kaldığı için bu adı aldığı, Şam'ın da onun kuzeyine (şâm) düştüğü için bu şekilde adlandırıldığı söylenmektedir.¹⁷

Fizîkî Yapısıyla Kâbe

İslam âleminin kiblesi olan Kâbe, sadece manevî açıdan değil fizikî yapısı ve mimarisi ile de dikkat çeken özelliklere sahiptir. Kâbe, bina edildiği ilk günden beri maruz kaldığı tabii afetler, savaşılar, siyasî yönetim tasarrufları vb. sebeplerle bir takım fizikî değişiklikler yaşayarak bu günkü haline gelmiştir. Bu yazının konusu olan *Ta'rifnâme-i Ka'be*, Kâbe'nin manevî yönü kadar fizikî yapısı, unsurları, inşası, yapı özellikleri üzerinde detaylı bilgiler veren bir eserdir. Yazıya giriş ve konuyu bütünlükten açısından bu önemli ve kutsal binanın fizikî yapısı ve tarihi hakkında bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Suudi Arabistan'ın Mekke şehrindeki Mescid-i Harâm'ın ortasında bulunan Kâbe 1,5 m. kadar genişlikte temeller üzerine inşa edilmiştir. Dış yüzeyinden ölçüldüğünde eni 10,70 × 12 m.; yüksekliği 15 m. ve duvar kalınlığı 1,25 m. kadardır. Temeller, tavaf alanı (metâf) yüzeyinden 22-27 cm. (arasında değişen yükseklikte) yukarı çıkarılmış ve duvarlar 25 cm. kadar içeriden başlatılarak temellerin dışarıda kalan kısmı mermer levhalarla kaplanıp duvarlarla birleştirilmiştir.¹⁸ Kâbe duvarları Mekke etrafındaki

¹⁵Mustafa S. Küçükbaşçı, *Cahiliye'den Emevilerin Sonuna Kadar Haremeyn*, 39.

¹⁶Küçükbaşçı, *a.g.m.*, 93.

¹⁷Mustafa S. Küçükbaşçı, *Cahiliye'den Emevilerin Sonuna Kadar Haremeyn*, 40.

¹⁸Sadettin Ünal, *a.g.e.*, 15.

dağlardan getirilen bazalt parçalarıyla yapılmış ve duvarların dış yüzlerinde farklı büyüklükte çok sayıda taş yerleştirilmiştir.

Kâbe Harem-i Şerîf içinde yer alan bir bina olduğundan hem dış hem de iç bölümlerinden bahsetmek mümkündür. Tabîi olarak başlangıçtan günümüze bazı değişikliklere uğramış olsa da Kâbe'nin dış bölümlerinden bazıları şöyledir: Kâbe'nin dört ana yönü gösteren dört köşesinden (rûkn) her biri özel birer isimle anılır: Doğu yönü köşesi Rûkn-i Hacerü'l-Esved, güney köşesi Rûkn-i Yemânî, batı köşesi Rûkn-i Şâmî (Garbî), kuzey köşesi Rûkn-i Irâkî'dir. Bunlardan başka Kâbe'nin neredeyse terimleşmiş isimlerle anılan Mültezem, Müstecâr vb. başka bölümleri de vardır. "Mültezem", Hacerü'l-Esved ile Kâbe kapısı arasında kalan (iki metrelik) kısımdır. Rûkn-i Yemânî ile batı duvarı üzerinde bulunan ve Kâbe'yi tamir eden isimlerden Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî (ö. 714) tarafından kapatılan kapı arasında kalan bölüm, "Müstecâr" olarak bilinir. Ayrıca, eskiden Kâbe kapısının sağ tarafında, hemen hemen doğu duvarının ortasına doğru olan yerde "Mu'accin" adı verilen bir çukur bulunmakta iken bu çukur, hac yapanların güvenliği nedeniyle kapatılmış olup günümüzde mevcut değildir. Kâbe'nin iç bölümlerine gelince -dış bölümleri gibi bazı değişikliklere uğramış olmakla birlikte- kaynaklara göre Kâbe'nin içi ise şöyledir: Kâbe'nin Rûkn-i Irâkî köşesinde dama çıkılan bir merdiven ve önünde "tövbe kapısı" denilen bir kapı yer alır. Taban ve duvarların yerden 2 m. yüksekliğe kadar olan bölümü mermer kaplamadır. Yapılan tamir ve yeniden inşalara bağlı olarak batı duvarına beş, doğu ve kuzey duvarlarına birer kitâbe yerleştirilmiştir. Tabanın ortasında, Abdullah b. Zübeyr (ö. 692) zamanından kalma güney-kuzey yönünde dizilmiş üç direk mevcuttur. Bu direklerden kapının karşısındakinin önünde (batı duvarına doğru) Hz. Muhammed'in namaz kıldığı yer vardır ki burası seccade şeklinde bir mermerle belirgin hale getirilmiştir. Yukarıdan mermer kaplamalara kadar, tavan ve duvarlar kırmızı atlas kumaştan dikilmiş perde ile örtülmüştür. Tavan ile dam arasında 1,5 m.ye yakın yükseklikte bir boşluk bulunmaktadır.¹⁹

¹⁹Sadettin Ünal, *a.g.e.*, 15.

Kâbe'nin İnşası:

Mevcut kaynaklara göre, Kâbe'nin ne zamandan beri var olduğu ihtilafli bir konudur. İslam kaynaklarına (Kur'an ve hadis) göre Kâbe ilk kez Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail tarafından inşa edilmiş olup o günden bu yana mevcuttur. Bununla birlikte konuyla ilgili mitolojik ve efsanevî rivayetler içeren kaynaklar ilk insan Hz. Âdem'den hatta ondan önce de Kâbe'nin var olduğunu söyler.²⁰

Kur'an-ı Kerim'de Kâbe ile ilgili olarak, Âl-i İmrân 3/96'da: "Şüphesiz âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev - mâbed- Mekke'deki -Kâbe'dir."; El-Bakara 2/125'de ise: "Biz beyti insanlara toplanma mahalli ve güvenli bir yer kıldık. Siz de İbrahim'in makamını namaz yeri edinin."; el-Hac 22/26'da: "Bir zamanlar İbrahim'e beytin yerini göstermiş -ve şöyle demiştik-: Bana hiçbir şeyi ortak koşma; tavaf eden, kıyamda bulunan, rükû ve secde edenlere evimi temiz tut." buyurulmaktadır.

Kâbe tarihi üzerine yazdığı eseriyle tanınan Ebü'l-Velîd el-Ezrakî (ö. 864?) Kâbe'nin ilk numunesinin Allah tarafından ve Arş'ın altında kurulduğunu, daha sonra Allah'ın emriyle, meleklerin bu mabedin benzerini onun tam hizasına gelecek şekilde yeryüzünde inşa ettiklerini ifade eder.²¹ Tarihçi ve filozof İbn Haldûn (ö. 1406) Kâbe hususunda özetle şu bilgileri verir: Hz. İbrahim, eşi Hacer ve Hz. İsmail'i Zemzem kuyusunun yakınlarında bir yere yalnız başlarına bırakmıştı ve ara sıra gelip ziyaret ediyordu. Allah tarafından kendisine Kâbe'nin inşası emredilince 30 yaşlarına yaklaşmış olan İsmail'in yanına gelerek ondan bu inşada kendisine yardım etmesini istedi. Hazreti İsmail, annesi Hacer ile kendisi için bir ev yapmış ve evin etrafını avluyla çevirerek orada hayvan beslemeye başlamıştı. Rivayete göre işte bu avlu Hz. İbrahim ve İsmail'in Kâbe'yi inşa ettikleri ilk yerdir.²² Kaynaklardan anlaşıldığına göre Kâbe'nin yeri İbrahim Peygamber'e Allah tarafından işaret

²⁰Mustafa S. Küçükaşçı, *Cahiliye'den Emevilerin Sonuna Kadar Haremeyn*, İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, (İSAR), Yıldız Yayıncılık, İstanbul 2003, 41, 206 no'lu dipnot.

²¹Ezrakî, *a.g.e.*, 30.

²²İbn Haldun, *Abdurrahman b. Muhammed, Mukaddime*, (çev. S. Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul 1983, II, 824-825.

edilmiş²³ ve O'nun emri ile insanların haccetmeleri için Hz. İbrahim ve oğlu İsmail tarafından inşa edilmiştir.²⁴

Hz. İbrahim'den sonra Kâbe'nin yeniden inşa edilme sayısı hususu ihtilafıdır. Ayrıca bu inşaların kaçının yeniden inşa, kaçının tamir ve düzenleme olduğu belli değildir.²⁵ Bununla birlikte en çok benimsenen görüş, Hz. İbrahim'den sonra Kâbe'nin sırayla en eski Arap kabilesi olarak bilinen Amâlika²⁶, yine Hz. İbrahim zamanında Yemen'den Mekke'ye göç eden Cürhüm²⁷ ve daha sonra Hz. Muhammed'in baba tarafından dördüncü dedesi olan Kusay b. Kilâb (ö. 480)²⁸ tarafından olmak üzere üç defa inşa edildiği yönündeki görüştür.²⁹ Tarihçi Eyüp Sabri Paşa (ö. 1890), ise bu hususta iki farklı rivayet bulunduğunu; bunlara göre inşanın yedi kez veya on kez yapıldığını söylemektedir. Buna göre sırasıyla Melekler, Hz. İbrahim, Amâlika kavimleri, Cürhümlüler, Hz. Peygamber'in mensup olduğu Kureyş, sahabeden Abdullah b. Zübeyr (ö. 692), Emevî valisi Haccâc b. Yûsuf es-Sekâfî (ö. 714) Kâbe'yi inşa ve tamir etmişlerdir. Diğer görüş olan ve Kâbe'nin on kez inşa olduğunu söyleyenlere göre ise Kâbe, Melekler, Hz. Âdem, Hz. Şit ve çocukları, Hz. İbrahim, Amâlika kabilesi, Cürhümlüler, Kusay b. Kilâb b. Mürre, Kureyşliler, Abdullah b. Zübeyr, Haccâc b. Yûsuf es-Sekâfî tarafından inşa edilmiştir. Kâbe'yi on birinci kez inşa eden Osmanlı padişahı IV. Murad'dır (ö. 1640).³⁰

Bunlara ilaveten, Hz. İbrahim tarafından inşa edildiğinde damı bulunmayan Kâbe'nin üzerini Kusay b. Kilâb'ın hurma dallarıyla örterek kapattığı, ayrıca Kureyş kabilesinin 605 yılında yaptığı yeniden inşa sırasında

²³Yılmaz Can, *a.g.m.*, 69.

²⁴Yılmaz Can, "Kâbe", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, Samsun 1993, 67-68.

²⁵Mustafa S. Küçükbaşçı, *Cahiliye'den Emevîlerin Sonuna Kadar Haremeyn*, 43. Konuyla ilgili detaylar için bkz. Küçükbaşçı, *a.g.e.*, 43-50.

²⁶Yarı efsanevî göçebe Sâmi topluluk olan Amâlika'nun geçmişi Tevrat'ta milattan önce II. bin yılın birinci çeyreğine, Hz. İbrahim'in devrine rastlamaktadır. Sargon Erdem, "Amâlika", *DİA*, II, 556.

²⁷Ahmet Önkal, "Cürhüm (benî Cürhüm)", *DİA*, VIII, 138.

²⁸Ali Osman Ateş, "Kusay b. Kilâb", *DİA*, XXVI, 461-462.

²⁹Sadettin Ünal, *a.g.e.*, 16.

³⁰Eyüp Sabri Paşa, *a.g.e.*, 83-84.

Hız Muhammed'in otuz beş yaşlarında olduğu, amcası Hz. Abbas ile birlikte Kâbe için taş taşıdığı ve Hacerü'l-Esved'i yerine koyma şerefini paylaşmakta zorlanan Kureyş kabileleri arasında hakemlik yaparak muhtemel bir çatışmayı önlediği bilinmektedir.³¹ Hatta bu yenileme faaliyeti esnasında Kureyş'in Kâbe'nin planında önemli değişiklikler yaptığı belirtilir. İnşa için aralarında topladıkları paranın Hz. İbrahim'in temelleri üzerine yapılan inşaatı tamamlamaya yetmeyeceği anlaşılınca Kâbe'nin kuzeybatı duvarı geriye doğru çekilerek Kâbe'nin alanı daraltılmıştır. Yarım daire şeklindeki bir yer, Kâbe dışında bırakılarak burası göğüs hizasında bir duvarla (Hatîm) çevrilmiştir. Kâbe'den sayıldığı halde ondan ayrı bırakıldığı için de bu alana "Hicr" veya "Hicr-i İsmâil" adı verilmiştir.³² Kureyşliler ayrıca duvarların yüksekliğini 9 arşından 18 arşına çıkarmış, Kâbe'nin içine Rûkn-i Şâmî tarafına merdiven yapmış ve damın kuzeybatı kenarına biriken yağmur sularının "Hicr"e akması için oluk koymuşlardır.³³

Emevîler döneminde Hicaz bölgesinde halifelikliğini ilan eden Abdullah b. Zübeyr'in inşası şöyle nakledilir: 683 yılında Emevîler'in Mekke'yi kuşatması sırasında atılan taşlar ve çıkan yangın sebebiyle Kâbe tamamen tahrip olmuştur. Bunun üzerine Abdullah b. Zübeyr, duvarların kalan kısımlarını yıktırması ve binayı Hazreti İbrahim'in temellerini esas alarak yeniden yaptırmıştır. Bu inşa sırasında güneybatı, kuzeydoğu duvarlarını "Hatîm" ile birleştirmiş, "Hicr"i binaya dâhil edip binanın yüksekliğini de 27 arşına çıkarmıştır. İbn-i Zübeyr bununla da yetinmemiş, Kâbe'nin içine üç direk koymuş ve 11 arşın boyunda çift kanatlı iki kapı yaptırmış ve Rûkn-i Irâkî köşesine içeriden dama çıkmak için ağaçtan döner bir merdiven ilave etmiştir. 684 yılında ipekten dokunmuş yeni bir örtü giydirilen binanın etrafı çepeçevre taş döşenmiştir.

692 yılında Mekke'ye giren Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî, Halife Abdülmelik b. Mervân'ın onayı ile Kâbe'nin kuzeydoğu ve güneybatı duvarlarını bir miktar yıkarak bu yöndeki duvarı Kureyş'in yaptığı temel üzerine geri çekmiştir. Böylece "Hatîm" yeniden yapıp "Hicr" tekrar binadan ayrılmış oldu. Haccâc ayrıca güneybatı duvarı üzerinde İbn-i Zübeyr'in açtığı ikinci

³¹Yılmaz Can, *a.g.m.*, 72.

³²Fuat Günel, "Hicr", *DİA*, XVII, 455.

³³Yılmaz Can, *a.g.m.*, 72.

kapıyı kapattı; kuzeydoğu duvarındaki bugün de mevcut olan kapının altını taşla örerek daha önce Kureyş'in yaptığı yüksekliğe getirdi. İçeride bulunan ağaç merdiveni taş bir merdivenle değiştirdi ve önüne kapı taktırdı.³⁴

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşıldığı üzere, Kâbe pek çok defa tamir geçirmiştir. Kâbe'nin yapısı Haccâc'dan sonra 1630 yılına kadar büyük değişikliğe uğramadan kalmış, bu zaman zarfında Kâbe'de küçük sayılabilecek tamir ve süsleme çalışmaları yapılmıştır. Buna göre 16. yüzyılın sonlarına doğru kuzeybatı duvarında çatlama meydana gelmişse de İstanbul uleması Kâbe'nin yeniden yapılmasının câiz olmadığına karar vermiştir. Bununla birlikte padişah I. Ahmed (ö. 1617), baş mimar Sedefkâr Mehmed Ağa'dan (ö. 1618) yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya olan Kâbe'nin tamirini istemiştir. 1612'de Kâbe duvarlarının yıkılmış olan kısımları tamamlandıktan sonra İstanbul'da hazırlanan altın ve gümüşlerle süslü demir kuşaklarla takviye edilmiş, ahşap çatı elden geçirilmiş, eskiyen yağmur oluğu sökülüp yerine gümüş kaplama üzerine altın süslemeli yeni bir oluk takılmıştır. Aynı zamanda kapı kemeri yenilenmiş ve üzerindeki gümüş kitâbe levhası, altın bir kitâbe levhası ile değiştirilmiştir. 1630 yılında IV. Murad zamanında Mekke o güne kadar görülmemiş şiddette bir fırtına ve sel baskınına mâruz kalmıştır. Bu sel baskınında Mescid-i Harâm'ın kuzeybatı duvarı tamamen, kuzeydoğu duvarı kapıya kadar, güneybatı duvarının da altıda bir kadarı yıkılmıştır. Mekke emîri Şerîf Mes'ûd b. İdrîs, tedbiren Kâbe'nin etrafını tahtalarla kapatıp üzerine yeşil örtü örttürdü. 1631'e kadar devam eden bu çalışmalar sırasında Hacer'ül-Esved köşesi hariç bütün duvarlar temellerine kadar orijinal şekliyle yeniden yapılmış ve yıpranmış, harap olmuş kısımlar yenileriyle değiştirilmiştir. Suudi yönetimi zamanında 1958, 1982 ve 1996'da yapılan tamiratlar, daha çok duvarlar ve Kâbe'nin içindeki mermer kısımlar ile sınırlı kalmıştır.³⁵

³⁴Sadettin Ünal, *a.g.e.*, 17.

³⁵Sadettin Ünal, *a.g.e.*, 17. Kâbe örtüsü ve Kâbe hizmetleri ile ilgili bilgi için bkz. İsmail Metin, "Osmanlıların Kâbe ve Mescid-i Haram Hizmetleri", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/2, Winter 2015, 669-675.

Klasik Türk Edebiyatı'nda Kâbe

Kâbe'nin edebiyatla olan ilişkisi 6. yüzyılda *Mu'allakât*'a³⁶ kadar uzanır. Klasik Türk Edebiyatı'nda ise durum şu şekilde özetlenebilir: Genel manada kutsal mekânlar ve mabetler, özel manada Kâbe ve Harem-i Şerîf'in, dinden sosyal hayata kadar insanı ilgilendiren pek çok alandan beslenen bu edebiyatın önde gelen konuları arasında yer aldığı görülür. Mescid-i Aksâ, Ravza-i Nebî ve Kerbelâ da klasik edebiyatta sıkça dile getirilen makamlar olmakla birlikte İslam medeniyetinin kutsal yer ve binaları arasında Kâbe'nin değeri ayrıdır. Bundan dolayı olsa gerektir ki Kâbe ve Hac hakkında, Klasik Türk Edebiyatı'nda Menâzil-i Hac, Menâsik-i Hac ve Kâbenâme denilen edebî türler ortaya çıkmış ve bu türlerde onlarca eser verilmiştir. Menâzil-i Hac'lar hac yolculuklarını, Menâsik-i Haclar hac ibadetini, Kâbenâmeler ise Kâbe tarihini ele alan eserler olarak bilinir. Elimizdeki risalenin de ait olduğu tür olan Kâbenâmelerin çoğunlukla mensur olmakla birlikte manzum parçaları da ihtiva ettiği görülmektedir.

Kâbe ve Kâbe ile ilgili konular, Klasik Türk Edebiyatı şair ve nâsirlerinin dikkatini çokça çekmiş ve Klasik Türk Edebiyatı'nda XI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Kâbenâme ve Menâsik türünde eserler yazılmıştır. Bunlardan bazıları şöyle sıralanabilir: Türk edebiyatında Kâbe hakkında ilk müstakil manzume Ahmed Yesevî'nin (ö. 1166) *Dîvân-ı Hikmet*'inde yer alır. Ahmed Fakih'in (ö. ?) *Kitâbü Evsâf-ı Mesâcidi's-şerîfe* adlı eseri de aynı konu üzerinde yazılmıştır. Kâbenâme ismini taşıdığı bilinen ilk eser Gubârî'ye (ö. 1566) ait olup aynı şairin *Menâsik-i Hac* isimli bir de mesnevisi bulunmaktadır. Sinaneddin Yusuf b. Yakub'un (ö. 1581) *Menâsik-i Hacc* adlı eseri de bu türün en yaygın eseri olarak bilinir.³⁷ Abdurrahman Hibrî (ö. ?) *Menâsik-i Mesâlik* adlı mensur eserinde Kâbenâme ve Menâsik türlerini bir araya getirmiştir. Nâbî'nin (ö. 1712) 1678-79 yıllarında kaleme aldığı *Tuhetü'l Haremeyn* en meşhur menâzil örneklerindedir. XVII. yüzyılda Sulhî ve Moralı Bahtî de aynı

³⁶*Mu'allakât*, Câhiliye devrinde Arap yarımadasının farklı bölgelerinde kurulan panayırarda düzenlenen şiir yarışmalarında beğenilerek keten bezinden yapılmış tomarlara altın suyu ile yazılıp Kâbe'nin duvarına asılan kasidelere verilen addır. Bkz. Süleyman Tülücü, "Muallakât", *DİA*, XXX, 310.

³⁷Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal tarafından yapılan bu katkı için kendisine teşekkür ederim.

konuda birer eser yazmışlardır. Ayrıca bu yüzyılın meşhur isimlerinden Evliya Çelebi, *Seyahatnâme'sinin* IX. cildini tamamen hac yolculuğuna ayırmıştır. XIX. yüzyılda Eyüp Sabri Paşa tarafından yazılan *Mir'âtü'l-Haremeyn Mir'âtü Mekke* adlı eser de bu konuda yazılan ve Kâbe hakkında önemli bilgiler veren bir eserdir.³⁸ Kaçınıcı yüzyılda yazıldığını tespit edemediğimiz ancak en erken 17. yüzyıla ait olabileceğini tahmin ettiğimiz *Ta'rifnâme-i Ka'be* de Kâbenâme türünde yazılmış bir eserdir.

Bu eserler dışında Kâbe, Klasik Türk Edebiyatı manzumelerinde münferit olarak da sıkça dile getirilmiştir. Bu kutsal bina, edebî metinlerde bir kısmı Kur'an'da geçen Kâbetullah, Ka'be-i Mu'azzama, Ka'be-i Ulyâ, Beytullâh, Beytü'l-'atîk, Beytü'l-harâm, Beytü'l-ma'mûr, Harem-i Şerîf adlarıyla anılır. Bazen de Kâbe ziyareti, Kâbe yolu, Kâbe toprağı, Kâbe eşiğı, Kâbe örtüsü, Kâbe oluşu gibi kavramlar ve Kâbe-i dîdâr, Kâbe-i derd, Kâbe-i hâcât, Kâbe-i maksûd, Kâbe-i vasl gibi tamlamalarla ifade edilir. Ayrıca Kâbe halkası, Kâbe'nin üzerinde güvercin uçmaması gibi olgular da divan şiirinde söz konusu edilir.³⁹ Bunlardan ayrı olarak Kâbe ve Kible; Necâtî, Bâkî, Rahmî ve Muhibbî gibi bazı şairler tarafından redif olarak seçilmiş ve Kâbe ve Kâbe ile ilgili manaların vurgulandığı manzumeler yazılmıştır.⁴⁰

Klasik Türk Edebiyatı'nda Kâbe'nin işlenişi, divan şiirinin ana tiplerinden "âşık" ve "sevgili" ile ilişkilendirilerek çeşitli benzetmelerle yapıldığı gibi dinî ve tasavvufî yönlerden de çeşitli remiz ve mazmunlar vasıtasıyla olmuştur. Başka bir deyişle manzumelerde bir yandan bu kutsal mabedin hem âşık hem de sevgiliye atfedilen yönleri sayılırken öte yandan Kâbe, kendi manevî özellikleri, çeşitli benzetmeler yoluyla vurgulanmaktadır. Hac farızası, haccın âdâb ve erkânı, Kâbe'nin yapılışı, İslam'dan önce içinin putlarla dolu olması, insanların ve cinlerin kiblesi oluşu, Kâbe'nin bulunduğu beldenin övülmesi,

³⁸Daha geniş bilgi için bkz. Mustafa Uzun, *a.g.e.*, 23-24.

³⁹Bkz. "Kâbe halkası", Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Hazırlayan: Cemal Kurnaz, Berikan Yayınevi, Ankara 2013, 233.

⁴⁰Meheddin İspir, "Divan Şiirinde Sevgili- Kible-Kâbe İlişkisi İçinde Oluşturulan Anlam Unsurları", *Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları / Makaleler*, Atasem, Erzurum 2017, 316-318.

Kâbe'nin yeryüzünün merkezi oluşu,⁴¹ Kâbe'de yapılan duaların makbul oluşu, hac yapanların methi, Kâbe'nin örtüsü, Hacer-ül Esved, sevgilinin güzellik unsurlarının ve mahallesinin Kâbe ile özdeşleştirilmesi vb. pek çok konu Klasik Türk Edebiyatı şairlerince dile getirilmiştir.⁴² Ayrıca manzumelerde Kâbe'den bahsedilirken, Zemzem Kuyusu, Altın Oluk, Makâm-ı İbrâhim, Safâ -Merve, ihram, tavaf, sa'y gibi terim ve kavramlar ile telbiye ve ziyaret duaları, hacca dair ayet ve hadisler de zikredilmiştir.⁴³

Beyitlerde Kâbe

Klasik Türk Edebiyatı'nda Kâbe'nin hangi başlıklar altında anıldığını yukarıda söylemiş olduk. Yazımızın sınırları gereği Kâbe'nin Klasik Türk şiirindeki işlenişinin tamamını burada ele almak mümkün değildir. Bununla beraber divan şiirinde Kâbe'nin işlenişini aşağıdaki örneklerle daha detaylı görmek mümkün olacaktır.

Klasik Türk şiirinde, Kâbe, en genelde "mü'minin gönlü" ve "sevgili"⁴⁴ ile özdeşleştirilerek anılır. Tasavvufî yaklaşımla gönül, Allah'ın evi'dir. Bir hadis-i kutsîye göre "Mü'minin kalbi, Allah'ın evi ve Allah'ın arşıdır."⁴⁵

Bu nedenle gönül Kâbe'si, kırılmaması, daima hürmet edilmesi, mamur edilmesi, temiz tutulması gereken yer olarak karşımıza çıkar. Hatta Kâbe mi yoksa gönül mü üstün diye mukayese edildiğinde gönlün Kâbe'den üstün olduğu vurgulanır:

Gönül mi yig Ka'be mi yig eyit bana 'aklı iren

Gönül yigdür zîrâ ki Hak gönülde tutar turakı (Yunus Emre)⁴⁶

⁴¹Nabi, *Tuhfetü'l-Harameyn*, Haz. Menderes Coşkun, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, 202, 261.

⁴²Detaylı bilgi için bkz. Mujgan Cunbur, *a.g.m.*, tür. yer.

⁴³Mustafa Uzun, *a.g.e.*, 23.

⁴⁴Divan Şiirinde sevgili ve Kâbe arasındaki ilişki için bkz. Meheddin İspir, *a.g.m.*, 297-325.

⁴⁵Mehmet Yılmaz, *Kültürümüzde Arapça ve Farsça Asıllı Vecizeler Sözlüğü*, 2 c. İstanbul, Sütun Yayınları, 2008, 443- 444.

⁴⁶Esra Akbalık, "Yunus Emre'nin Şiirlerinde 'Gönül' İmgesi" (*Gönül -Heart- Image in Yunus Emre Poems*), Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, VI/26, Bahar 2013, 23.

(Ey aklı eren kişi, bana söyle! Gönül mü yoksa Kâbe mi daha üstündür? Gönül daha üstündür çünkü Allah gönülde mekân tutar.)

Bayitte, akıllı bir kimsenin “Gönül mü yoksa Kâbe mi daha üstündür?” sorusuna, gönlün üstünlüğünü söyleyerek cevap vermesi gerektiği, Allah’ın gönülde bulunması sebebiyle oranın daha muteber olduğu söylenir.

İlk sûfilerden Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (ö. 896) gönül ile Kâbe ilişkisini dikkat çekici bir biçimde “Allah’ın kiblesi Kâbe, kalbin kiblesi niyet, bedenın kiblesi de kalptir” şeklinde ifade etmiştir.⁴⁷ Klasik edebiyatın önde gelen şairlerinden Fuzûlî de (ö. 1556) mü’minlerin kalbinin Beytullah olduğunu dile getirmiştir:

Fuzûlî hâlî olmaz sûret-i dil dost fikrinden

Bu ma’nîden ki Beytullâh dirler kalb-i mü’mindür (Fuzûlî)⁴⁸

(Ey Fuzuli! Gönül sayfası, dost düşüncesinden (onu anmaktan bir an bile) boş kalmaz. Bundan ötürü, o Beytullah dedikleri müminin kalbidir.)

Hacer-i Esved Kâbe’nin ayrılmaz bir parçasıdır:

Bağruna basarsan yeridür seng-i siyâhı

Dâ’im Hacerü’l-Esved olur Ka’be’de zîrâ (Yahya Beg)⁴⁹

(Siyah taşı bağruna bassan yeridir. Çünkü Hacerü’l-Esved daima Kâbe’de olur.)

Âşıkların gönlü daima yaralıdır. Onlar sevgiliye kavuşmayı ister ve onu özlerken çektikleri ıstırap ve mahrumiyete katlanıp şikâyet etmedikleri için bağrılarına taş basmış olurlar. Âşık ve keder daima bir arada bulunduğu ve kederin rengi siyah olarak düşünüldüğünden bayitte gönül Kâbe’ye, bağra basılan siyah taşlar (üzüntü sıkıntı, dert vb.) Kâbe’nin bir parçası olup oradan ayrılmayan Hacerü’l-Esved’e benzetilmiştir.

Kâbe, örtüye bürünmüş bir insan gibidir:

Nikâb-ı sûret-i esrârı açma nâdâna

⁴⁷Ömer Yılmaz, “İnsan mı Yoksa Kâbe mi Üstün? Sûfî-Âlim İbrahim el-Kürdi el Kur’ânî Örneği”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVI/2, 2014, 11.

⁴⁸Müjgan Cunbur, *a.g.m.*, 142.

⁴⁹Müjgan Cunbur, *a.g.m.*, 150.

Libâs-ı iffet ile Ka'be gibi mestûr ol (Nev'î)⁵⁰

(Sırların yüz örtüsünü yabancılara açma. Kâbe gibi iffet elbisesi ile örtün!)

Beyte göre sırlar, yabancılardan saklanması gereken güzel bir yüz gibidir. Bu yüzden örtü ile kapatılmalıdır. Nitekim Kâbe de böyle yapmış, sakınma örtüsü ile örtünmüştür. Burada Kâbe bir güzele, örtüsü ise o güzelliği koruyan elbiseye benzetilmiştir.

Sevgilinin yüzüne dökülen saçlar güzel kokulu Kâbe örtüsüne benzetilir:

Pür-çîn saçını salsa seher gün yüzine san

Cân Ka'be'sine perde-i anber-feşân asar (Bâkî)⁵¹

(Seher vakti kıvrım kıvrım saçını güneşe benzeyen yüzünün üzerine dağıtsa, can Kâbe'sine amber kokulu perde astığını zannedersin.)

Divan şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarından olan yüzü Kâbe'ye benzetilir. Yine sevgilinin bir başka güzellik unsuru ise kokulu saçlarıdır. Beyitte sevgilinin sabahleyin güzel kokan saçlarını yüzüne dağıtması, cana benzeyen Kâbe'ye amber kokulu örtüler asılmasına benzetilmiştir. Kâbe örtülerinin kokulanması âdetine işaret edilen beyitte canın Kâbe gibi kutsal olması da vurgulanmıştır.

Hacılar Kâbe'yi tavaf eder:

Tolanur pâ-bürehne kûyını dil

Nitekim Ka'beyi Hicâz ehli (Muhibbî)⁵²

(Hacıların Kâbe'yi dolanmaları gibi gönül de yalın ayak mahallesini tavaf eder.)

Divan şiirinde sevgilinin mahallesi Kâbe kadar kutsal kabul edilir. Beyitte hacılar Kâbe'yi nasıl çıplak ayakla (acziyet duygusuyla ve hürmetle) tavaf ediyorsa, âşıkların da sevgilinin mahallesinde aynı duyguyla gezdikleri söylenmektedir. Sevgilinin bulunduğu her yer, onun kutsiyeti sebebiyle

⁵⁰Müjgan Cunbur, *a.g.m.*, 148.

⁵¹Müjgan Cunbur, *a.g.m.*, 149.

⁵²Şerife Uzun Ağarı, "Şair Sultanların Şiirlerinde Hacca Dair Unsurlar", *İstem*, Yıl 7, 13, 2009, 337.

kutsal bir mekâna dönüşür. Dolayısıyla da herhangi bir insan, buraya dâhil olabildiği ölçüde bu güçten pay alabilir.⁵³

Müslüman olmayan Kâbe'ye yanaşamaz:

Koma ağyârı şehâ kapuna kâfir gibidür

Ne revâdur ki gire içine Beytü'l-Haremün (Muhibbî)⁵⁴

(Ey sultanım, yabancıları kapına yanaştırma! Onlar kâfir gibidir, Kâbe'nin içine girmeleri doğru değildir.)

İslam dininde Müslüman olmayanların Kâbe'ye girmeleri yasaklanmıştır.⁵⁵ Bu sebeple beyitte sultanın Kâbe'ye benzeyen huzuru, yabancılara yasaklanmalıdır, denmektedir.

Sevgili ile ilgili benzetmelerden biri de Kâbe'nin sevgilinin yüzü olarak düşünülmesidir:

Sücûd iderdi ayağına küfr ü dîn ehli

Yüzini Ka'be vü zülfin sâlibe benzettüm (Şeyhî)⁵⁶

(Sevgilinin ayağına hem küfür hem de din ehli secde ediyordu. Bu nedenle yüzünü Kâbe'ye, saçını da haça benzettim.)

Sevgilinin güzelliği âşıklarını kendine kul köle yapar. Beyite göre saçı şekil itibariyle haça, yüzü de kutsallığı bakımından Kâbe'ye benzeyen sevgiliye, hem Müslümanlar hem de kâfirler tapmaktadır. Başka bir ifadeyle sevgili Müslüman kâfir herkesi kendine hayran bırakmıştır.

Şehâ hüsnün tecellîsin gözüm maksûd idinmişdür

Anunçün Ka'be dîzârın gönül ma'bûd idinmişdür (Şeyhî)⁵⁷

⁵³H. Gamze Demirel, "Klasik Türk Şiirinde Mekânın Sembolik Yorumu" *The Symbolic Interpretation of The "Location" In Classical Turkish Poetry, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VII/34, 55.

⁵⁴Şerife Uzun Ağarı, *a.g.m.*, 335.

⁵⁵et-Tevbe 9/28.

⁵⁶Halit Biltekin, *Şeyhî Divanı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/61044,seyhi-divanipdf.pdf?0,CXXV/3>, s. 154, erişim tarihi 1.06.2019.

⁵⁷Şeyhî Divanı, *a.g.e.*, LVI/1, s. 116, erişim tarihi 1.06.2019.

(Ey sultanım! Gözüm güzelliğinin tecellisini amaç edinmiştir. Bu nedenle gönül Kâbe yüzünü mabut olarak görür.)

Âşık sevgilinin güzelliğini daima görmek istediğinden o güzelliğin tecelli edeceği her yeri gözler durur. Bu nedenle âşığın gönlü, sevgilinin Kâbe'ye benzeyen yüzünü mabut olarak kabul eder.

Kâbe'ye karşı yapılan dualar kabul olur:

Yüzün görüp n'ola vaslun temennâ eylese (Bâkî)

Görünse Ka'be dirler müstecâb olur du'â kıblem (Bâkî)⁵⁸

(Bâkî yüzünü görünce temenna etse buna şaşılmaz. Ey kıblem olan sevgili! Kâbe'yi görünce yapılan duanın kabul olduğu söylenir.)

Kâbe, sevgilinin mahallesi ile özdeşleşir:

Kûyun etrafına uşşâk dizilmiş gûyâ

Harem-i Ka'bede her cânibe erkân saf saf (Bâkî)⁵⁹

(Ey sevgili! Direklerin Kâbe Haremi'nin her tarafında sıra sıra durmaları gibi âşıklar da senin mahallenin etrafında dizilmiştir.)

Âşıklar, sevgilinin mahallesinin başında sıra sıra dizilip onu görmeyi beklerler. Bu bekleyiş hem şekil hem de duygu itibarıyla Kâbe etrafında hacıların dizilişini anımsatır. Beyitte sevgilinin mahallesi ile Kâbe Haremi'nin kutsallık bakımından benzetilmesi söz konusudur.

Cemâli Ka'besin gördün imâm-ı aşka uy Ahmed

Namâz ol vakt müşkildür ki ola kible-gâh eğri (Ahmed Paşa)⁶⁰

(Ey Ahmet! Madem (sevgilinin) yüzünün Kâbe'sini gördün, o zaman aşk imamına uy. Kiblegâh eğri olunca namaz zorlaşır.)

Beyitte aşk, namaz için uyulması gereken bir imama benzetilir ve sevgilinin güzelliği Kâbe olarak görülür. Beyitte âşığa lazım olanın doğru istikamete yapılacak ibadet olduğu söylenir.

Sevgilinin mahallesi Kâbe, âşığın gözyaşları ise Zemzem'dir:

⁵⁸Mehtap Erdoğan, *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2018, 201.

⁵⁹Müjgan Cunbur, a.g.m., 154.

⁶⁰Kaplan Üstüner, *Divan Şiirinde Tasavvuf*, Birleşik Yayınları, Ankara 2007, 85.

Kible hakkı sanemâ Ka'be olalı kúyun

Gözlerüm yaşını kıldum o Haremde Zemzem (Adlî)⁶¹

(Ey put kadar güzel sevgili! Kible hakkı için (artık anla ki) senin mahallen (benim için) Kâbe olduğundan beri gözlerimin yaşını o Harem'de Zemzem suyu ettim.)

Bayitte, sevgilinin Kâbe gibi olan yolunda âşık gözyaşlarını Zemzem ederek bolca akıtmıştır. Âşık halini put kadar güzel ve hissiz olan sevgiliye arz ederek kutsal kible hakkı için kendisini anlamasını istemektedir.

Beyitlerden de anlaşılacağı üzere, Kâbe ve onunla ilgili kavramlar (namaz, hac, tavaf, zemzem vb.) hem gerçek anlamı hem de benzetmeler vasıtasıyla divan şiirinde çokça yer etmiştir. Kâbe'nin özellikle, gönül, cemel, mahalle bağlamında Klasik Türk Edebiyatı'nda kutsal kabul edilen unsurlarla ve sevgiliyle ilişkilendirilerek kullanıldığı açıkça görülmektedir. Gerek etrafında ördüğü türler ve gerekse geniş teşbih ağıyla Kâbe gerçek manada olduğu gibi edebî olarak da merkeziliğini ve üstünlüğünü hissettirmektedir diyebiliriz.

T A ' R İ F N Â M E - İ K A ' B E

İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Şevket Rado Yazmaları 372 (704) numara kayıtlı olan bu küçük risale Müslümanların kutsal mabedi olan Kâbe'nin fizikî yapısı, Kâbe'nin inşası, Kâbe'nin mübarekliği, orada ibadet etmenin fazileti vb. konuları açıklayan mensur bir eserdir. Kimin tarafından ve ne zaman yazıldığına dair bir bilgi yoktur. Türkçe olan bu nüshada Kâbe ile ilgili Arapça terimler ve dua cümleleri bulunmaktadır. 8 varak olan nüshanın boyutları 165 x 100, 110 x 65 mm.dir. Metin kırmızı mürekkepli çerçeve içine siyah mürekkeple 15 satır olarak yazılmıştır. Bununla birlikte 8a 14, 8b ise 12 satırdır. Eser, nesih hatla Metinde geçen özel isimlerin bazıları ve müstensihin kendince önemli gördüğü (nü düşündüğümüz) kelimelerin üstü kırmızı mürekkeple işaretlenmiştir. 1b ile 8b varakları arasındaki nüshada sayfa numaraları sadece a yüzlerine ve 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 şeklinde sonradan eklenmiştir. Metnin takibini kolaylaştırmak adına transkripsiyonlu metni verirken a b gibi ayrımları biz ilave ettik. Nüshada derkenar yoktur. Sadece

⁶¹Yavuz Bayram, *Adlî Divanı*, http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/59923,adli-divanipdf.pdf?0,90,128,erişim_tarihi_2.06.2019.

5b'de 4. Satırda müstensih yazmayı unuttuğu üç kelimeyi derkenara ilave etmiştir. Kelimelerin üstüne kırmızı mürekkeple rakam koyan müstensih aynı rakamı metinde kelimelerin yazılacağı yere ilave ederek kelimelerin yerini işaret etmiştir. Nüshada b sayfalarının altında reddade (rabita kelimeleri) bulunmaktadır. 1b'de besmele ile başlayan metin 8a'da kırmızı mürekkeple "temmet" ibaresi koyularak bitirilmiştir. Sonrasında kırmızı bir çizgi çekilmiş ve ardından Kâbe'yi inşa edenler sayılmış ve bir başka "temme" kaydı, bu sefer siyah mürekkeple yazılarak eser tamamlanmıştır. Temmet ibaresinden sonraki bölümler nüshanın içindeki bilgilere sonradan ilave edilmiş olmalıdır.

Dili ve Muhtevası

Muhtevası gereği risalede bol miktarda Kâbe ve Harem-i Şerif ile ilgili terim bulunmaktadır. Bunun dışında bu eserin edebî iddiası olmayan sade bir dille ve orta kısalıkta cümlelerle yazıldığı görülmektedir. Müstensih 1a'da besmeleden sonra Arapça hamdele ve salvele ile risaleye başlamaktadır. Akabinde hemen konuya girer. Risalede kelimelerde, cümlelerde ve bazen de eklerde eksiklik veya yanlışlık bulunduğu görülmektedir. Bu da müstensih'in imlaya yeterince vakıf olmadığını göstermektedir. Risalenin edebî özellik taşımadığı, şekilden ve ifadeden daha çok muhtevanın önemli ve ön planda olduğu görülmektedir. Bu nedenle söz konusu hatalar cümle düzeyinde bile olsa metnin akışını ve anlam bütünlüğünü bozacak oranda değildir. Bu hatalı ek, kelime veya cümleler dipnotta gösterilerek doğruları transkripsiyonlu metnin içinde verildi. Ayrıca müstensih'in Arapça bilgisinin eksikliğinin neden olduğu başka hatalar da göze çarpmaktadır. Sözelimi Arapça sıfat tamlamalarında dişilik erillik uyumuna dikkat edilmemiştir. 7b'de Mekke-i Mükerrerem ifadesi Mekke-i Mükerreme olmalıdır. Bunlara ilaveten kelimelerin imlasında tutarlılık görülmez. Şerif (2a), dīvār (2b), ba'zīlar (6b) gibi asıllarında ʿ harfi bulduran kelimeler bazen orijinal haliyle bazen de bu harf olmaksızın yazılmışlardır. Aynı şekilde harflerin noktalarında eksiklik görülebilmektedir. Örneğin (2a)'da Müstecār kavramı, kısa arayla bir kez doğru yazılırken bir kez de Müsteḥār olarak yazılmıştır. Yine aynı sayfada ʿ ile yazılması gereken akuzatif eki, genitif eki gibi düşünülerek ʿ ile yazılmıştır. 4a'da kurşun kelimesi kurşum olarak yazılmıştır. 5a'da Mehdi kelimesi hem Mehdī hem de Müheddī olarak yazılmıştır. Yine 8b'de öyleden kelimesi

öğle olmalı, ‘urüb-ı Şems’e ifadesindeki ‘urüb kelimesi ğurüb olmalıdır. Metinde ĥaddi olarak yazılması gerek kelime kısa aralıkla olmasına rağmen birinde 3. tekil şahıs iyelik eki konulmadan ĥadd, diğerinde ise ĥaddi olarak yazılmıştır. (2b) Bu tür imla hatalarının çokluğu risaleyi yazan kişinin eserini müellifi olmayıp risaleyi dinleyerek yazan bir kâtip veya müstensih olduğu izlenimini vermektedir.

Bazen semantik hatalar da yapılmış, cümledeki manaya uymayan kelimeler kullanılmıştır. Örneğin, 5a’ da mana gereği “Taş” olması gereken kelime yerine sehven “yavaş” yazılmıştır: Harem-i Rabbi’l-‘âlemîn’e âşâr-ı ĥayrdan bir yavaş koşa. Aynı şekilde metinde Mekke ‘Attâm şeklinde geçen ifade mana gereği Meleke-i ‘izâm olmalıdır. (8a)

Bazı cümlelerde anlatım bozukluğu oluşturacak şekilde bir kelime veya kelimeler eksiktir. Örneğin, Etrâf-ı erba‘asını divâr (?) ĥazret-i ‘Ömer rażiyallâhu ‘anhdu (4b) cümlesinde iki kelime (ile ören) eksiktir. Eksik kelimeler köşeli parantezle metne ilave edilmiş ve durum dipnotta belirtilmiştir. Metinde B Dâr-ı Şeybe olarak yazılmış olan ifadede B Bâb-ı olmalıdır. (7a) Mekke bir namâz yüz biñ yerine geçer cümlesinde Mekke kelimesinde lokatif eki yazılmamıştır. (8b)

M u h t e v a :

Risalede bahsi geçen konular ana hatları ile şöyle sıralanabilir:

Besmele, hamdele, salvele ve dua (Arapça) (1b), Mescid-i Harâm’ın yüksekliği (1b), Kâbe’nin rükünleri (1b), Kâbe duvarı (1b), Kâbe kapısı (boyutu ve özellikleri) (1b), Kâbe’nin bölümleri: Altın Oluk, Mültezem, Hacer-i Esved (boyutları ve yapısı) (2a), Müstecâr (2a), Hatîm, Hicr-i İsmâil (yapısı) (2b), Makâm-ı İbrâhim, Şazerevân, Zemzem Kuyusu (3a), Dört mezhep imamının makamları (3b), Kubbetü’l-Ferrâşîn (4a), Harem-i Şerîf’e duvar çekilmesi (4a), Harem-i Şerîf’in genişletilmesi (5a), Harem-i Şerîf’in direkleri (5b), Mescid-i Harâm kapıları ve isimlendirilmesi (6a-b), Mekke mi Medine mi efdaldir sorusu ve cevabı (7a), Duanın kabul edildiği makamlar (7b), Kâbe’yi inşa edenler (8a), Kâbe’nin içi (8b).

Eserde Kâbe veya Harem-i Şerîf ile ilgili fizikî özellikler ve tarifler verilirken yer yer kapıların yapıldığı ağaçlar, Kâbe’nin içindeki mermer sütunların nereden geldiği, Harem-i Şerîf’in kapılarının nasıl isimlendirildiği gibi

müellifin (kâtibin) gerekli gördüğü konular detaylarıyla anlatılır. Bunlara ilaveten eserde çok sayıda özel isim geçmektedir. Bunların bir kısmı şahıs ismi, bir kaçı eser ismi ve geri kalanı da yer ismidir. *Ta'rifnâme-i Kâbe* 'de geçen şahıs isimleri şunlardır:

Hazret-i Resûlulâh, Hadîcetü'l-Kübrâ, Ebû Bekr eş-Şiddîk, Hazret-i 'Ömer, 'Osmân b. 'Affân, Ezrâkî, 'Abdülmelik b. 'Abdülmelik, Manşûr, Melik Mehdî, İmâm Nevevî, Şâhib-i Bahr-i 'Amîk, 'Atâ b. Ebî Rebâh, Şâhib-i Hidâye, Ümmühânî binti ebî Tâlib, Hazvvere, Veki' b. Seleme, Hakîm bin Hizâm, Zübeyr bin 'Avvâm, Mevlânâ Sa'deddîn el-İsferâyînî, Halîl İbrâhîm, 'Amr b. 'Âs, Şeybe b. 'Osmân, Sultân Süleymân, İmâm Ebî Hanîfe, İmâm Şâfi'î, Celâleddîn Suyûtî, Hasan-ı Başrî, Âdem 'aleyhisselâm, İbrâhîm 'aleyhisselâm, Kuşay b. Kilâb, 'Abdullâh bin Zübeyr, Haccâc, 'Osmân Şâfi, Hazret-i İsmâ'îl 'aleyhisselâm, Şâhibü'l-Kenz.

Eser isimleri: *Bahr-i 'Amîk, Kenz, Risâle-i Şerîf, Enmüzeci'l-Lebib fî Haşâis'il-ḥabîb, Hidâye.*⁶²

Transkripsiyonlu Metin

(1b) Bismi'llâhir'rahmânirrahîm

Elḥamdü li'llâhi rabbi'l-âlemîn. Ve's-şalâtü ve's-selâmu 'alâ resûlinâ Muḥammedin ve âlihi ve şâhibihi ecma'in ve minhu'l-hidâyetü ve't-tevfîk ve'l-itmâm.

Mekke şehrinde Mescid-i'l-Ḥarâm ortasında Allâhu 'Azîm'üş-şân'ıñ Beytinüñ yerden hevâya irtifâ'ı yigirmi yedi arşundur. Rûkn-i Ḥacerü'l-Esved'den rûkn-i 'Irâkî'ye varınca ya'nî Ḥicr-i İsmâ'îl'e giricek kapuya varınca yigirmi beş arşundur. Ve Ḥicr-i İsmâ'îl'ün içi ya'nî rûkn-i Şâmî ile rûkn-i 'Irâkî arası yigirmi arşundur. Ve rûkn-i Şâmî'den rûkn-i Yemânî'ye varınca yigirmi beş arşundur. Ve rûkn-i Yemânî'den rûkn-i Ḥacerü'l-Esved'e varınca yigirmi arşundur. Ve Beytullah'ıñ dîvârınuñ eni iki arşundur. Ve kapusınuñ uzunluğu altı arşundur. Kapusınuñ eni dört arşundur. Ve kapu gün doğduğu taraftadır. Hindistân'dan gelür zâc ağaç dimek ile meşhûr bir katı ağaçdur. Üstü ḥâliş gümüş kaplıdur. Ve yerden alt eşigine varunca dört arşundur. Ve Altun Oluğ

⁶² Bu isimler yeni geldikçe transkripsiyonlu metinde açıklanmıştır.

(2a) Hicr-i İsmâ'îl tarafından yazılmıştır. Ya'nî İmâm-ı A'zam mezhebinde olanların tevccühü⁶³ Altun Oluğ'dur. Mağâm-ı Hanefî dirler. Ve Mültezem-i Şerîf⁶⁴ Hacer-i Esved ile Beytün kapusunuñ arasındadır. Du'âlar kabûl olacak mahallün biri dahi Mültezem-i Şerîfdür, eni dört arşundur. Hacer-i Esved bir siyâh taştur. Cennet'den çıkmışdır. Çıktığı vakitte süttten beyâz idi. Soñradan siyâh olmasında rivâyât muhtelifdür. Bârî Te'âlâ ol taş kiyâmet gününde cebel-i Kubeys'e cüşse virüp meydân-ı 'Araşât'da Rabbü'l-'Âlemîn'den şefâ'at etse gerekdür. Bârî Te'âlâ şefâ'atın kabûl idüp kendüye yüz süren 'aşîlere şefâ'at idüp nâr-ı cahîmden çıkarsa gerekdür. Nefâ'anallâhu Te'âlâ bi-rü'yetihi fi'd-dünyâ ve bi-şefâ'atihî fi'l-âhireti. Hacer-i Esved'ün irtifâ'ı üç arşundur. Hacer-i Esved'ün etrâf-ı erba'sı hâliş gümüş ile kaplanmışdır. Hacer-i Esved'ün taşra görünen cüşsesi bir karış dört parmağdır. Du'â müstecâb olacak yerün biri⁶⁵ dahi Müstecârdür. Müstecâr⁶⁶ didükleri rûkn-i Yemânî'nün

(2b) arasına dirler. Haddi⁶⁷ Mültezem-i şerîf haddi gibidir. Kapalı kapınıñ eni üç arşun ve nısf ya'nî üç buçuk arşundur. Uzununu beş arşundan ziyâdedür. Hicr-i İsmâ'îl rûkn-i 'Irâk ile rûkn-i Şâm'ı ihâta ider. Yarım da'iredür. Aña Hatîm de dinür. Ve Hatîr de dahi dinür. İçi alacadır. Beyâz ve yeşil ve sarı mermerle müzeyyendür. Altun Oluğ altındağı Beytullâh divârından⁶⁸ Hatîm'ün divârına varınca yedi buçuk arşundur. Hicr-i İsmâ'îl divârınıñ eni iki arşundur. Cümle divârı elvân mermerle alacadır. İçi otuz sekiz arşundur taşrası kırk arşundur. Yerden irtifâ'ı iki arşundur. Ve Beytullâh'ın ve Hicr-i İsmâ'îl'ün etrâfı ki huccâc-ı müslimîn tavâf ettikleri yüz yigirmi arşundur. Beytün kapusunda olan ki ehl-i Mekke aña mağâm-ı Cebrâ'îl derler, sekiz karış yedi parmağdır. Cebrâ'îl 'aleyhisselâm ve

⁶³ Teveccüh şeklinde yazılmıştır.

⁶⁴ Metinde Şerif şeklinde yazılmıştır.

⁶⁵ Metinde bir şeklinde yazılmıştır.

⁶⁶ Müstehâr olarak yazılmıştır.

⁶⁷ Metinde hadd yazılmıştır.

⁶⁸ Metinde divâr kelimesi bazen divâr olarak yazılmıştır. Bu kelime bir kaç defa arka arkaya geçtiğinden metinde geçtiği şekilde bırakmayı tercih ettik.

Resûlullâh şallâllâhu ‘aleyhi ve sellem iki gün evkât-ı hamseyi ‘alâ-tırîk-i ta‘allüm ol maħalde kıldı. Evvel günü evvel vakitlerinde idi. İkinci günü

(3a) âhir vakitlerinde idi. Bu iki vaktüñ arası saña ve senüñ ümmetinüñdür dedi. Maķâm-ı İbrâhîm Zemzem kıyusunuñ önündedir. Maķâm-ı İbrâhîm dedükleri bir taştur. İbrâhîm ‘aleyhisselâm Beytullâh’ı binâ ederken iskelesi idi. Kudretullâh ile Beyt’üñ binâsı kalktıķça taş daħı kalkardı. Aşağıya inmek murâd etdikde taş inerdi. Hâlen Beytullâh’uñ kapısı karşınsındadır. Cevânib-i erba‘ası şebeke ile müşebbek ve cüşsesi kisve ile mülebbesdür. Kalınlıķı yarım arşundur. Dört köşelidir. Eni yarımşar arşundur. İbrâhîm ‘aleyhisselâmuñ mübârek ayakları durduķu maħalle topuķlarına dek batmıştur. Üstü gümüş kaplıdır. Örme şandük içindedür. Etrâfı bir kat tuçtan dökme şebeke içindedür. Şebekenüñ eni beş arşundur ve Beytullâh tarafına uzunlu beş arşundur. Maķâm-ı İbrâhîm’üñ dibinde ve Beytullâh’uñ divârınuñ dibinde bir âdem yürüyecek kadar enli taş divârı adına Şâz-ı revân dirler. Aña varınca yigirmi arşundur. Hacer-i Esved’den maķâm-ı İbrâhîm’e gelince yigirmi arşundur.

(3b) Zemzem-i Şerîf kıyusunuñ ağızından dibine varınca altmış yedi arşundur. Kıyu ağızınuñ kalınlıķı dört arşundur. Beytullâh’dan Zemzem-i Şerîf kıyusuna gelince otuz üç arşundur. Maķâm-ı İbrâhîm’den Zemzem-i Şerîf kıyusuna gelince yigirmi arşundur. Beytullâh’uñ etrafında döşenen mermerler Bâbü’s-selâm tarafından maķâm-ı İbrâhîm dibinden Beytullâh’uñ divârı kenârına gelince kırk dört ayakdır. Maķâm-ı Hânefi’den Hicr-i İsmâ‘îl dibine gelince kırk sekiz ayakdır. Mağrib tarafından Mâlik maķâmı dibinden Şâz-ı revân-ı Beytullâh’a gelince altmış beş ayakdır. Cemî‘-i etrâfdan Beytullâh’a ırâķ taraf mağrib tarafıdır. Maķâm-ı Hânelî tarafından Şâz-ı revân-ı Beytullâh’a gelince kırk yedi ayakdır.

E’imme-i erba‘anuñ maķâmıların ve muşallâların beyân ider. İmâm Şâfi‘î raħimallâhu maķâm-ı şerîfleri maķâm-ı⁶⁹ İbrâhîm ardındadır. İmâm Ebü Hânîfe raħimehu maķâmı⁷⁰ Beyt’üñ şimâli tarafından Altun Oluķuñ ve Hicr-i İsmâ‘îl’üñ karşınsındadır.

⁶⁹Bu kelime iki kez yazılmıştır.

⁷⁰Metinde “ى” konulmamıştır.

(4a) İmām Mālik raḥimehu maḳāmu⁷¹ Mağrib tarafından Beyt'ün arkasına karşıdır. İmām Aḥmed Ḥanbelī raḥimehu maḳāmu⁷² cebel-i Ebū Kubeys tarafında Ḥacer-i Esved'e karşıdır. Maşrıḳ ile cenūbī tarafındadır. Dört maḳāmdur. Dördü daḫi ḥuccācuñ ṭavāf ittükleri yerüñ taşrasıdır. Şāfi' mü'ezzinleri Zemzem-i Şerīf kıyusunuñ üstündedir. Kıyusunuñ eṭrāfı muḥkem yapılmış iki katdur üstü kırşundur.⁷³ Zemzem kıyusunuñ yanında bir ḳubbe vardır. Ona ḳubbetü'l-ferrāşın dirler. Ya'nī Ḥarem-i Şerif(i) süpürenlerüñ farāşları ve süpürgeleri vesā'ir āletleri cümle andadır. Ve bir ḳubbe daḫi anuñ yanındadır ki aña Sıḳāyet'ül-'Abbās dirler ya'nī Resüllāh şallallāhu 'aleyhi ve sellemüñ zamān-ı sa'ādetlerinde 'ammileri ḫazret-i 'Abbās rażıyallāhu 'anh ḫazretleri Fecc-i 'Ammıḳ'den gelen ḥuccāc-ı müslimīne ol maḫalden şerbet şıvarur idi. Ol ecilden aña ḳubbetü sıḳāyeti'l-'Abbās diyü tesmiye itdiler. Onlara ta'zīmen ol maḫalle bir ḳubbe bünyād itdiler. Mescidü'l-Ḥarām

(4b) didükleri ṭavāf ettikleri yer ki eṭrāf-ı Beyt'te ḳanādilüñ diplerinde olan yüksek setceğizlere varınca aña Mescid-i Ḥarām dinür. Resüllāh şallallāhu 'aleyhi ve sellem ḫazretlerinüñ zamān-ı sa'ādetlerinde ve sulṭān'ul-etḳiyā Ebū Bekr eş-Şiddıḳ rażıyallāhu 'anhu zamān-ı ḫilāfetlerinde İslām şöhret bulup çok fetḫ-i fütüḫ müyesser olup ehl-i İslām çoğaldı. Her taraftan çok ḥuccāc-ı müslimīn gelmege başladı. Ḥarem-i Şerif'e ḥuccāc zayḳ gelüp eṭrāf-ı erba'adan evler şatun alıp yıkdılar; Ḥarem-i Şerif'e ilḫāḳ eylediler. Ādem boyundan eksük divār çekdiler. Resüllāh'dan şoñra ibtidā' Ḥarem-i Şerif'e tevsī' virüp ve eṭrāf-ı erba'asını divār⁷⁴ [iden veya ören] ḫazret-i 'Ömer rażıyallāhu 'anhdur. Andan şoñra 'Osmān b. 'Affān rażıyallāhu 'anh ḫalīfe olmuşdur. Anlar daḫi Ḥarem-i Şerif'i tevsī' itmişlerdür. Ḥarem-i Şerif'ün eṭrāfında mu'iddḫāne ve hücreler bünyād itmişdür.

⁷¹Metinde "ى" konulmamıştır.

⁷²Metinde "ى" konulmamıştır.

⁷³Metinde kırşum şeklindedir.

⁷⁴İden kelimesi eksiktir.

(5a) Ve Harem-i Şerîf'e ibtidâ' divâr çeken 'Oşmân b. 'Affân'dur rażiyallâhu 'anh. Bundan soñra 'Abdullâh b. Zübeyr rażiyallâhu 'anh Harem-i Şerîf'e çoğ⁷⁵ yerler ve evler alup ilhâķ eyledi. Hattâ rivâyet olunur ki Ezrâkî'nün⁷⁶ evini yedi biñ altuna alup Harem-i Şerîf'e ilhâķ eyledi. Andan soñra 'Abdülmelik b. 'Abdülmelik⁷⁷ Harem-i Şerîf'i büyülttü. Ve eţrâfına taşa Mansûr⁷⁸ binâ etdi.⁷⁹ Andan soñra Melik Mehdî⁸⁰ iki def'a binâ eyledi yedi yüz altmış yedi senesinde. Ve yedi yüz altmış toķuz senesinde âhirete intikâl⁸¹ [eyledi] rahimehu. Bu güne gelince hâlen Harem-i Şerîf'de maķâm-ı Hanefî tarafı ol binâdandur. İmâm Nevevî rahimehu böylece zikr eyledi. Şâhib-i

⁷⁵Metinde havķ yazılmıştır. Manaya en uygun kelime olarak düşünöldü.

⁷⁶Metinde "İrâkî" yazılmıştır. Her ne kadar "ع" ile yazılmış olsa da bu kelime "Ezrakî" olmalıdır. Yukarıda da ismi geçen Ezrakî (Ebü'l-Velid Muhammed b. Abdullah el-Ezrakî (ö. 864) [?]), Mekke'nin tarihî, coğrafi ve topografik durumu hakkındaki *Ahbâru Mekke* adlı eserin müellifidir.(Abdülkerim Özaydın, "Ahbâru Mekke", *DİA*, I, 491-492.) Metinde geçen Ezrakî ise dedesi Ahmed b. Muhammed el-Ezrakî (ö. 837)'ye işaret etse gerektir. *Ahbâru Mekke*'de, Hz. Osman'ın ilaveleri çoğalan cemaate yetmediğinden, İbn Zübeyr'in Mescid-i Haram'a yeni ilaveler yaptığını; Kâbe'nin civarındaki evleri sahiplerinden satın alarak onların arsalarını Mescid-i Haram'a kattığını ve evleri satın alınanlar arasında Ezrakîlerin (Ezrak ailesine mensup) de bulunduğunu belirtilmektedir. (Ezrakî, *a.g.e.*, 357.)

⁷⁷Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervan (ö. 705) olsa gerektir. Ezrakî, eserinde Abdullah b. Zübeyr'den sonra Abdülmelik b. Mervan'ın Kâbe'yi tamir ettiğini söyler. (Ezrakî, *a.g.e.*, 358) Devamında Velid b. Abdülmelik'in de Abdülmelik b. Mervan'ın tamirinden sonra Kâbe'ye mermer direkler koydurmuş ve bazı süslemeler ilave etmiş olduğunu belirtir. (Ezrakî, *a.g.e.*, 359). Kaynaklarda Abdülmelik b. Abdülmelik adında birine rastlanamamıştır. Burada kastedilen kişinin kim olduğu tam olarak anlaşılamamış olsa da torun Velid b. Abdülmelik olduğunu tahmin etmekteyiz.

⁷⁸Künyesi *Ebû Ca'fer el-Mansûr Abdullâh b. Muhammed b. Alî el-Hâşimî el-Abbâsî* (ö.775) olan 2. Abbâsî halifesi olsa gerektir. (Bkz. Nahide Bozkurt, "Mansûr", *DİA*, XXVIII, 5-6).

⁷⁹Cümle eksiktir.

⁸⁰Künyesi *Ebû Abdillâh Muhammed el-Mehdî-Billâh b. Abdillâh el-Mansûr b. Muhammed el-Hâşimî el-Abbâsî* (ö. 785) olan 3. Abbâsî halifesi olsa gerektir (Bkz. Nahide Bozkurt, "Mehdî-Billâh", *DİA*, XXVIII, 377-379), diye düşünmüş olsak da eserde el-Mehdî'nin vefat tarihi 769 olarak belirtilmiş olduğu için sonuca varılamamıştır. Bu hususta bir başka ihtimal de müstensih'in el-Mehdî'nin vefat tarihi olan h. 169'u sehven 769 olarak yazmış olmasıdır. Bkz. Eyüp Sabri Paşa, *a.g.e.*, 395-398.

⁸¹Eyledi kelimesi eksiktir.

Baħr-i ‘Amîk’inde⁸² beyân eylemiş ki⁸³ Mehdî’nün ziyâde eylediği maķâm-ı Ĥanefî’nün ardında dîvârında ya’nî yer alup büyütmüşdür.⁸⁴ Andan ġayrı Ĥarem-i Şerîf’e bir yer ilhâķ eylememişdür. Rivâyet olunur ki yüz altmış senesi Mehdî⁸⁵ hacc eyleyüp Ĥarem’i Beytullâh’ı temâşâ ve ziyâret eyleyüp murâd eylemiş ki Ĥarem-i Rabbü’l-‘âlemîn’e âşâr-ı ġayrdan bir taş⁸⁶ kıya emr ü⁸⁷ fermân eylemiş Şâm-ı Şerîf’den mermer direkler getüreler. Çün

(5b) gemilere yükledüp mermer direkleri getirüp Cidde’ye çıkardular, ol direkleriün üzerine vâfir kıbbe binâ ettiler. Hâlen Ĥarem-i Şerîf’de olan direkleriün ba’zısı ol direklerdür. Ve Ĥarem-i Şerîf’üñ ya’nî Mescid-i Ĥarâm⁸⁸ ġudûdunda ‘ulemâ’ iġtilâf etmişler. ‘Atâ b. Ebî Rebâh’dan⁸⁹ rivâyet olunur ki Mescid-i Ĥarâm’uñ küllîsi Ĥarem-i Şerîf’dür. Mescid-i Ĥarâm’uñ uzunluğu ya’nî Bâb-ı Selâm’dan Bâb-ı ‘Umre’ye gelince dört yüz dört arşundur. İki yüz altı adımdur. Mescid-i Ĥarâm’uñ kıpuları Ĥarem-i Şerîf’e giricek kıpular cümlesi otuz kırık kıpudur. ġün kırık kıpuda dört kıpası vardır. Biri Bâbü’s-Selâm’dur. Üç kıpudur. İmâm Ezrakî’den⁹⁰ rivâyet olunur ki Bâbü’s-Selâm’dan Ĥulefâ-yı Râşidîn girer imiş. İkincisi Bâb-ı Nebî’dür. Ona Bâb-ı Cenâiz daġi dinilir. Bâb-ı Nebî anuñcün demişler. Ĥazret-i Resûlulâh ‘aleyhi’s-selâm Ĥadîcetü’l-Kübrâ’nuñ evine andan gider imiş andan ötürü

⁸²İbnü’z-Ziya El-Mekkî’nin (ö. 1450) el-Baħrü’l-‘amîk fi menâsiki’l-mu‘temir ve’l-ġac ile’l-beyti’l-‘atîk adlı eseri. (Bkz. Saffet Köse, “İbn’ü-z-Ziya el-Mekkî, *DİA*, XXI, 248.)

⁸³Metinde ifade hatası görölmektedir. Şâġib-i Baħr-i ‘Amîk eserinde beyân eylemiş ki veya Şâġib-i Baħr-i ‘Amîk beyân eylemiş ki olmalıdır.

⁸⁴Bu cümlede de ifade hatası mevcuttur. Hem kelime eksikliği vardır, ya’nî kelimesinden sonra konum belirten bir veya birkaç kelime bulunmalıdır; hem de “büyütmişür” kelimesinde ġ harfinin noktaları unutulmuştur.

⁸⁵Yukarıda Mehdî olarak ġeçen bu isim burada Müheddî olarak yazılmıştır.

⁸⁶Metinde yavaş yazılmış olup cümledeki manaya uymamaktadır.

⁸⁷Metinde “ı” harfi yoktur.

⁸⁸ya’nî Mescid-i Ĥarâm ifadesi derkenar olarak yazılmıştır ve numaralandırılarak metin içinde ekleneceği yer işaretlenmiştir.

⁸⁹Metinde Reyâġ olarak yazılmıştır. Tâbiîn devri muhaddis ve müfessiri Atâ b. Ebü Rebâh, ö. 732 olmalıdır. Bkz. İsmail Cerrahoġlu, “Atâ b. Ebü Rebâh”, *DİA*, IV, 35.

⁹⁰Metinde Erzâķî yazılmıştır.

Bâb-1 Nebî dimişler. Üçüncüsü Bâb-1 ‘Abbâs’dur. Şafâyla Merve arasında sa’y idenler önünden yürürler. Kapunun dibinde bir ‘alem vardır.

(6a) üzerinde kandil yanar. Ol daği üç kapıdır. Dördüncüsü Bâb-1 ‘Alî’dür. Ol daği üç kapıdır. Amma cenüb tarafından ya’nî Şafâ tarafında yedi kapu vardır. Dörderdür. Evvelkisi Bâzândur.⁹¹ İki kapudan ikincisi Bâb-1 Bağal’dur. İki kapıdır. Şâhib-i Hidâye⁹² aña Bâb-1 Hayyâtın diyü tesmiye itmişdür. Üçüncüsü Bâb-1 Benî Maħrûm’dur. Aña şimdi Bâb-1 Şafâ dirler. Beş kapudur. Dördüncüsü Bâb-1 Ecbâ’-i Şağîr’dür. İki kapudur. Beşincisi Bâb-1 Hidâyet’dür. İki kapudur. İmâm Ezrakî⁹³ rahîmehu buna Bâb-1 Mücâhidiyye ve Bâb-1 Raħmet diyü tesmiye eylemişdür. Altıncısı Bâb-1 Medresetü’ş-Şerîf’dür. İki kapudur. Şâhib-i Hidâye aña Bâb-1 ‘Allâfîn⁹⁴ diyü tesmiye eylemişdür. Yedinci Bâb-1 Ümmühânî binti ebî Tâlib’dür. İki kapudur. Bu kapu benî ‘Abdü’ş-şems ve benî Maħzûm⁹⁵ dîvârlarına muttaşıldur. Bu kapuya ba’zılar⁹⁶ Bâb-1 Mülâ’abe diye tesmiye eylemişdür. Şâhib-i Hidâye aña bâb-1 Ebû Cehîl diyü tesmiye eylemişdür. Ammâ gün bağı tarafında üç kapu vardır. Evvelkisi Bâbü’l-Ĥazvere dinür. Köşede büyük minâreye muttaşıldur. Sebeb-i tesmiye

(6b) oldur ki hâlâ kapu olduğı yerde Vekî’ b. Seleme’nün evi var idi. Vekî’ o evde bir köşk bünyâd ittürdüp içine bir cârîye kodı. Cârîyenün adı Ĥazvere idi. Köşk ĥâdimesi idi. Ol sebebden Bâbü’l-Ĥazvere dindi. El-yevm

⁹¹Metinde Bârân yazılmıştır. Bkz. Ezrakî, Ebü'l-Velid Muhammed b. Abdullah Ezrakî, *Ahbâru Mekke ve mâ câ'e fihâ mine'l-âsâr*, thk. Rüşdi es-Salih Melhese, Darü's-Sekâfe, Beyrut 1979, II, 89, 1 nolu dipnot.

⁹²Burhâneddin el-Merginânî (ö. 1197) ve Hanefî fikhına dair eseri. Bkz. Cengiz Kallek, “el-Hidâye”, *DİA*, XVII, 471.

⁹³Metinde Erzâkî yazılmıştır.

⁹⁴Metinde ‘Allâşîn olarak yazılmıştır. Bkz. Ezrakî, *Ahbâru Mekke ve mâ câ'e fihâ mine'l-âsâr*, thk. Rüşdi es-Salih Melhese, Beyrut 1979, II, 90, 8 nolu dipnot.

⁹⁵Metinde Maħrûm olarak yazılmıştır. Ezrakî, *a.g.e.*, II, 359.

⁹⁶Bu kelime metinde bazen ba’zîlar şeklinde yazılmıştır. Bu kelime bir kaç defa arka arkaya geçtiğinden metinde geçtiği şekilde bırakmayı tercih ettik.

ehl-i Mekke Bâb-ı Hızvere⁹⁷ derler ba'zîlar Bâb-ı Vedâ' demişler. İki çapudur. Ba'zîlar Bâb-ı Hâkîm bin Hızâm⁹⁸ ve Bâb-ı benî Zübeyr bin 'Avvâm demişler. Lâkin gâlib-i isti'mâl Bâb-ı Tahrimiyet dinür. İkinci Bâb-ı İbrâhîm'dür. Lâkin yirini⁹⁹ perketmişler¹⁰⁰ der yapmışlar. Şimdi bir büyük çapudur. Bu çapuya niçün Bâb-ı İbrâhîm dinür. Mevlânâ Sa'deddîn el-İsferâyini¹⁰¹ demiş ki aşında ol maħalde bir terzi oturur idi. Adı İbrâhîm idi. Ol maħalde çapu bünyâd olduğdan şoñra Bâb-ı İbrâhîm dendi. Ba'zîlar eyitdiler: Halîl İbrâhîm ol tarafından gelür idi andan ötürü Bâb-ı Habbâtîn diyü tesmiye etmişler. Üçüncü Bâb-ı Benî Sehm'dür lâkin şimdi aña Bâb-ı 'Umre dinür bir çapudur. Ammâ şimâlî tarafında ya'nî Altun Oluğ semtinde olan çapular beşdür evvelkisi Bâb'ül-Mest'dür. Ba'zılar aña

(7a) Bâb-ı 'Amr b. 'As¹⁰² diyü tesmiye itmişler. Bir küçük çapudur. Nerdübân ile çıkarlar. İkinci Bâbü'l-'Acle'dür.¹⁰³ Ol daħi bir küçük çapudur. Üçüncü Bâb-ı Dârü'n-Nedve'dür.¹⁰⁴ İmâm Ezrakî¹⁰⁵ rahimehu aña Bâb-ı¹⁰⁶ Dâr-ı Şeybe b. 'Osmân¹⁰⁷ diyü tesmiye etmişler. İki büyük çapudur. Bâb-ı Şâmî'ye çıkar şimdi aña Bâb-ı Ziyâd dinür. Beşinci Düreybe'dür. Bir küçük çapudur. Bâb-ı Selâm'uñ Harem-i Şerîf'uñ dört etrâfında olan direkleri dört yüz toğsan altı direkdür. Her tarafı üçer şıradur. Ama Beytu'llâh etrâfından ya'nî

⁹⁷Metinde âarÿret yazılmıştır.

⁹⁸Metinde Hükûm bin Hızâm yazılmıştır. Bkz. İbrahim Sarıçam, "Hakim b. Hizam", *DİA*, XVII, 376.

⁹⁹Metinde birini yazılmıştır.

¹⁰⁰Berketmek fiilidir.

¹⁰¹Metinde Esferânî yazılmıştır. Ezrakî'nin eseri *Ahbâru Mekke*'ye yazılan muhtasarlardan Zübdetü'l-amâl ve hülâsatü'l-efâl adlı eserin müellifi Sa'deddin b. Ömer el-İsferâyini. Hicri 8. yüzyılda yaşamıştır. Bkz. Abdülkerim Özaydın, "Ahbâru Mekke", *DİA*, I, 491; Ezrakî, *a.g.e.*, 18.

¹⁰²Sahabi.

¹⁰³Metinde Bâbü'l-'Ucle olarak geçmektedir.

¹⁰⁴Metinde Bâb-ı Dârende merre (mürre) şeklinde yazılmıştır.

¹⁰⁵Metinde Erzâkî yazılmıştır.

¹⁰⁶Metinde B Dâr-ı Şeybe olarak geçmektedir.

¹⁰⁷Sahabi.

huccācuñ tavāf ettikleri maħalde döşenen mermerleri etrāfında olan otuz üç direkdür. Anları sultān Süleymān t̄abe şerāhu yaptırmış şāfī tuçdandır. Lākin ikisi beyāz mermerdendir. Anlar, Minber-i Şerīf'ün iki tarafında olan direklerdür. Aralarında yedişer qanādīl aşıldır. Bütün sene yanar eger bedr olsun eger qaranlık olsun. Harem-i Şerīf'ün mināreleri yedidür. Dördü dört köşesinde biri Bāb-ı Ziyād'ün dibinde Qayıt Beg Medresesi'ndedir. Harem-i Şerīf divārına muttaşıldır. Biri Şafā tarafındadır.

(7b) 'Ulemā'-i¹⁰⁸ ehl-i sünnet ve'l-cemā'at ihtilāf itmişler Mekke-i Mükerre me efzaldır yoħsa Medīne-i Münevvere mi efzaldır. İmām Ebī Hānīfe ve İmām Şāfī'ī rahimehumallāhu te'ālā katında Medīne-i Münevvere faħr-ı 'ālem Muħammedü'l Muştafā 'aleyhi salavātullāhi ve selāmuħu defn olduğu mekān-ı mübārek Mekke-i Mükerre'mden¹⁰⁹ ve Beytu'llāh'dan ve Medīne-i Münevvere'den 'Arş'dan Kürsī'den ve sā'ir mufazzālātdan cümlesinden efzaldır. Ravza-i Muṭāhhara'nuñ efzaliyyetinde cümle ittifaq itmişlerdür. Hattā 'ulemādan 'allāme Celāleddīn Süyütī¹¹⁰ rahime Enmüzecü'l-Lebīb fī Hāşāis'il-ħabīb-nām kitābında Ravza-i Şerīf'ün fazīletin beyān itmişlerdür. Hasan-ı Başrī¹¹¹ rahimehu Risāle-i Şerīf'inde¹¹² beyān ve taşriħ eylemişler ki Ka'be-i Mükerre'mde¹¹³ on beş maħalde du'ā müstecāb olur. Evvelkisi Hacer-i Esved ile Beytu'llāh kapusunuñ mābeyni ki aña Mültezem-i Şerīf dirler. İkincisi Hacer-i Esved ile Maḳām-ı İbrāhīm, üçüncüsü Hacer-i Esved ile Maḳām-ı İbrāhīm 'indindedür. Dördüncüsü Altun Oluq altında, beşincisi

(8a) Rükni-i Yemānī katında, altıncısı Şafā üzerinde, yedinci Merve üzerinde, sekizinci Şafā ve Merve mābeyninde, toquzuncu Beytu'llāh'ın

¹⁰⁸Metinde 'ulemā' şeklinde tamlamasız olarak yazılmıştır.

¹⁰⁹Metinde mükerrerrem şeklindedir.

¹¹⁰İslam ilimleri âlimi ö. 1505. Bkz. Halit Özkan, "Süyütī", *DİA*, XXXVIII, 202-204.

¹¹¹Basralı âlim ve zahit (ö. 728). Bkz. Süleyman Uludağ, "Hasan-ı Basrī", *DİA*, XVI, 305-307.

¹¹²Tam adı Risāle fī faẓl-i Mekke olan eser Mekke şehrinin faziletine dairdir. (Bkz. Süleyman Uludağ, a.g.e., *DİA*, XVI, 305.)

¹¹³Metinde mükerrerrem şeklindedir.

içinde, onuncu Mina'da, on birinci Müzdelife'de, on ikinci Cebel-i 'Arafât'da, on üçüncü üç¹¹⁴ Cemerât'ta, ya'nî Mina'da. Üç¹¹⁵ maħalde taş atarlar. Ol maħallerde du'ā müstecâbdur. On dördüncü Zemzem-i Şerîf ħapusu mābeyninde, on beşinci eṭrâf-ı Beytu'llāh'da ya'nî ṭavâf olan maħalde. Temmet.

Beytu'llāh'ı yapanları beyân eder evvel Meleke-i 'iôām,¹¹⁶ ikinci Âdem 'aleyhisselām, üçüncü İbrāhîm 'aleyhisselām, dördüncü 'Amāliħa, beşinci Ķuşay,¹¹⁷ altıncı 'Abdullāh bin Zübeyr, yedinci Ħaccâc¹¹⁸, sekizinci 'Oşmān Şafî¹¹⁹, toĶuzuncu ħaserehumullāhu Ķureyş, onuncu 'Oşmān bunda iħtilāf çoĶdur lâkin bir rivāyette bānisi Allāh'dur.

(8b) Beyt-i Mükerrreme'nün içinde şandāl ağacından üç¹²⁰ direk vardır. Ve Ħazret-i İsmā'îl 'aleyhisselām vālidesi ile yeşil seccâde altında medfündür. Rükni Yemānî ile ve daħi Ħacer-i Esved mābeyninde yetmiş iki nebî medfündür. Ve daħi ħāşeki baĶçesinden ħıyâmet günü yetmiş biñ Ķadar âdem ħesâbsız Cennet'e gider ol yetmiş biñ âdemden her bir âdem yetmiş âdeme şefâ'at ederler. Ve daħi Mu'allâda şāhibü'l-Kenz¹²¹ medfündür. Ve 'Arafât'da vaĶfeye öĶleden¹²² ğurüb-i¹²³ Şems'e dek ṭurmaĶ vâcibdür. Ve ħaṭîb

¹¹⁴Metinde üç yazılmıştır.

¹¹⁵Metinde üç yazılmıştır.

¹¹⁶Metinde Mekke 'Attām şeklindedir.

¹¹⁷Metinde Ķayşer yazılmıştır.

¹¹⁸Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî (ö. 714) Bkz. İrfan Aycan, "Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî", *DİA*, XIV, 427.

¹¹⁹Kim olduĶu tespit edilememiştir.

¹²⁰Metinde üç şekilde yazılmıştır.

¹²¹Bu şahıs Hindistanlı sûff ve hadîs âlimi Müttakî el-Hindî (ö. 1567) olmalıdır. *Kenzü'l Ummâl Fî Süneni'l-Akoâl ve'l Ef'âl* adlı meşhur bir eseri vardır ki Suyûtî'nin *Cem'ül-Cevâmi'* ile *Câmi'us-Sağîri* ve onun zeyli olan *Ziyâdetü'l Câmi'* adlı eserleri esas alınarak yazılmıştır. Bkz. Azmi Özcan, "Müttakî el-Hindî", *DİA*, XXXII, 222.

¹²²Metinde öyleden şekilde yazılmıştır.

¹²³Metinde 'urÿb-ı Şems'e şeklinde yazılmıştır.

maḳrama¹²⁴ şalduḳta yā Ḥuccāce'l-müslimīn ḥaccıñuz tamām oldu ğaferallāhu lenā ve leküm ecma'īn der ve minberden iner.

Cemre taşları bakla ḳadardur ve Mekke'de¹²⁵ bir namāz yüz biñ yerine geçer ve Medīne'de on biñ yerine geçer ve Ḳudüs'te beşyüz yerine geçer. Temme.

SONUÇ

İslam dünyasının en güçlü sembollerinden olan Kâbe, inşâ edildiği günden bu güne dek çevresinde gelişen kültür ve medeniyetlerin fizikî ve manevî merkezîliğini elinde tutmayı başarmıştır. İsmi, yapısı, tarihi, özellikleri ve faziletleri ile bir yapıdan çok daha fazlasına karşılık gelen bu kutsal mekân, Klasik Türk Edebiyatı'nda da adına Kâbenâme veya Menâsik denen türlerle, divan şiirinde ise özel teşbihlerle anılmaktadır. Edebî açıdan çok dikkat çekici olmasa da çalışmamızın konusu olan *Ta'rifnâme-i Kâbe*, Kâbe üzerine yazılmış müstakil bir eser olarak karşımızda durmaktadır. Yazılma tarihi ve müellifi gibi bilgilerine ulaşılamasa da eser, Kâbe'nin her yönüyle Osmanlı müellifleri üzerinde bıraktığı geniş zeminli etkisine bir örnek olması bakımından da mühimdir. Buna ilave olarak eserin, kaleme alındığı dönemde Osmanlı yönetiminin Kâbe ile ilgili bir girişimde bulunması vesilesi ile yazılmış olma ihtimali de söz konusudur. İhtiva ettiği bilgiler açısından pek çok ilim dalını irdelemeye ve mukayeseye davet eden risale, bu yazıda ismi, tarihi, gibi konuların yanı sıra Klasik Türk Edebiyatı'nda Kâbe'nin Osmanlı şairinin zihin dünyasında nasıl karşılık bulduğu üzerine örnekler verilerek ele alınmıştır. Böyle bir risalenin gün yüzüne çıkartılmasından, Klasik Türk Edebiyatı alanının fayda sağlayacağını söylemenin yanında farklı alanlardaki araştırmacıların kendi sahalarının imkânları çerçevesinde yapacakları değerlendirmelerin de önemli bir katkı olacağını vurgulamak yerinde olacaktır.

¹²⁴Mahrâma da denilen havlu, el bezi, destmal gibi anlamlara gelen kelimedir. (Bkz. Kubbealtı Lügati) Burada ihram manasında kullanılmış olsa gerektir.

¹²⁵Metinde Mekke şeklindedir.

KAYNAKÇA

- Abdülvehhab İbrahim Ebu Süleyman, Babü's-Selam: fi'l-Mescidi'l-Haram, Beyrut, *Darü'n-Nehdati'l-Hadise*, t.y.
- AĞARI UZUN, Şerife, "Şair Sultanların Şiirlerinde Hacca Dair Unsurlar", *İstem*, Yıl 7, 13, 2009, 331-340.
- AKBALIK, Esra, "Yunus Emre'nin Şiirlerinde 'Gönül' İmgesi" (Gönül –Heart-Image in Yunus Emre Poems)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, VI/26, Bahar 2013, 20-28.
- ATEŞ, Ali Osman, "Kusay b. Kilâb", *DİA*, XXVI, 461-462.
- AYCAN, İrfan, "Haccâc b. Yûsuf es-Sekâfi", *DİA*, XIV, 427-428.
- BAYRAM, Yavuz, *Adlî Divanı*,
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/59923,adli-divanipdf.pdf?0>, 90, s. 128, erişim tarihi 2.06.2019.
- BİLTEKİN, Halit, *Şeyhî Divanı*,
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/61044,seyhi-divanipdf.pdf?0>, CXXV/3, s. 154, erişim tarihi 1.06.2019.
- BOZKURT, Nahide, "Mansûr", *DİA*, XXVIII, 5-6.
- BOZKURT, Nahide, "Mehdî-Billâh", *DİA*, XXVIII, 377-379.
- CAN, Yılmaz, "Kâbe", *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, Samsun 1993, 67-91.
- CERRAHOĞLU, İsmail, "Atâ b. Ebû Rebâh", *DİA*, IV, 35-36.
- CUNBUR, Müjgan, "Eski Şiirimizde Kâbe ve Kâbe Ziyaretleri", *Türklük Araştırmaları Dergisi Âmil Çelebioğlu Armağanı*, 7, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1993, 141-171.
- DEMİREL, Gamze, "Klasik Türk Şiirinde "Merkez Sembolü Olarak Sevgili", *Journal of Turkish Studies*, IX/9, 2014, 453-458.
- Ebü'l-Velid Muhammed b. Abdullah Ezrakî, *Ahbâru Mekke Kâbe ve Mekke Tarihi*, çev. Y. Vehbi Yavuz, Feyiz Yayınları, İstanbul 1974.
- Ebü'l-Velid Muhammed b. Abdullah Ezrakî, *Ahbâru Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-âsâr*, thk. Rüşdi es-Salih Melhese, Darü's-Sekâfe, Beyrut 1979, 1. Ciltte 2 c.
- ERDEM, Sargon, "Amâlika", *DİA*, II, 556-558.

- ERDOĞAN, Mehtap, *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2018.
- Eyüp Sabri Paşa, *Kâbe ve Mekke Tarihi Mir'ât-ı Mekke*, Sadeleştiren: Osman Erdem, Fatih Yayınevi, İstanbul 2003.
- GÜNEL, Fuat, "Hicr", *DİA*, XVII, 455-456.
- İbn Haldûn, *Abdurrahman b. Muhammed, Mukaddime*, (çev. S. Uludağ), 2 c., Dergah Yayınları, İstanbul 1983.
- İSPİR, Meheddin, "Divan Şiirinde Sevgili- Kible-Kâbe İlişkisi İçinde Oluşturulan Anlam Unsurları", *Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları / Makaleler*, Erzurum, Atasem 2017, 297-325.
- KALLEK, Cengiz, "el-Hidâye", *DİA*, XVII, 471-473.
- KARATAŞ, Ahmet, *Türk-İslâm Edebiyatında Manzûm Menâsik-i Haclar ve Nâli Mehmed Efendi'ye Atfedilen Menâsik-i Hac*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dan. Hasan Aksoy, İstanbul 2003.
- KÖSE, Saffet, "İbn'ü-z-Ziya el-Mekkî", *DİA*, XXI, 248.
- KÜÇÜKAŞCI, Mustafa S, *Cahiliye'den Emevilerin Sonuna Kadar Haremeyn, İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, (İSAR), Yıldız Yayıncılık, İstanbul 2003.*
- KÜÇÜKAŞCI, Mustafa S., "Kâbe Sembolizmi", *Sanat ve İnanç 1*, Yayına Hazırlayan: Banu Mahir, Hâlenur Kâtipoğlu, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Merkezi, İstanbul 2004, 91-104.
- KÜÇÜKAŞCI, Mustafa S., *Abbasiler'den Osmanlılar'a Mekke-Medine Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007.
- METİN, İsmail, "Osmanlıların Kâbe ve Mescid-i Haram Hizmetleri", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C.10/2, Winter 2015, 663-678.
- Nabi, *Tuhfetü'l-Haremeyn*, Haz. Menderes Coşkun, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- ONAY, Ahmet Talat, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Haz. Cemal Kurnaz, Berikan Yayınevi, Ankara 2013.
- ÖNKAL, Ahmet, "Cürhüm (benî Cürhüm)", *DİA*, VIII, 138.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Ahbâru Mekke", *DİA*, I, 491-492.
- ÖZCAN, Azmi, "Müttakî el-Hindî", *DİA*, XXXII, 222-223.

- ÖZKAN, Halit, "Süyûti", *DİA*, XXXVIII, 202-204.
- SARIÇAM, İbrahim, "Hakim b. Hizam", *DİA*, XVIII, 376-377.
- TÜLÜCÜ, Süleyman, "Muallakât", *DİA*, XXX, 310-312.
- ULUDAĞ, Süleyman, "Hasan-ı Basrî", *DİA*, XVI, 305-307.
- UZUN, Mustafa, "Kâbe", *DİA*, XXIV, 23-26.
- ÜNAL, Sadettin, "Kâbe" *DİA*, XXIV, 14-21.
- ÜSTÜNER, Kaplan, *Divan Şiirinde Tasavvuf*, Birleşik Yayınları, Ankara 2007.
www.kuran-ikerim.org/meal/diyanet.
- YAŞAROĞLU, Kamil, "Kâbe", *DİA*, XXIV, 21-22.
- YILMAZ, Mehmet, *Kültürümüzde Arapça ve Farsça Asıllı Vecizeler Sözlüğü*, 2 c. Sütun Yayınları, İstanbul 2008.
- YILMAZ, Ömer, "İnsan mı Yoksa Kâbe mi Üstün? Sûfî-Âlim İbrahim el-Kürdî el Kur'ânî Örneği", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVI/ 2, 2014, 1-26.

"A TREATISE ON KAABA: TA'RIFNAME-İ KABE"

Abstract

The subject of this work is inspired from a manuscript on the Kaaba registered at İstanbul Research Institute Şeoket Rado Manuscripts 372 that describes physical structure of the Kaaba, its parts, history of its construction, repair and its virtues, etc.. In the first part of this work, we gave brief information about the Kaaba; focused on the physical structure and construction history of it. In the continuation, we shortly touched upon the genres of Kaabanamah and Menâsik in Classical Turkish Literature. Afterwards, we focused on the place and images of Kaaba in classical Turkish literature. By giving the couplets from various centuries we have covered the Kaaba in the Divan poetry and its presence in various metaphors. In the second part of the work, after introducing the treatise Ta'rifnâme-i Kaaba, we gave the text that we transcribed. Although this treatise does not carry primarily literary elements, it has the characteristics of Kaabanamah and is a new source for the history of the Kaaba and a new link to the relevant literature chain. Therefore, we hope this work will be beneficial to the researchers who are interested in this subject.

Keywords

Kaaba, Kaabanamah, Ta'rifnâme-i Kâbe, Classical Turkish Literature.